नं. ५०८१

निरुक्तोत्तर षट्कम्.

श्री यास्क:

पत्र. ४३ —— सं. x

वेदाङ्गानि

निरुक्तोत्तरषट्कम्

अध्यायाः ६-१०

[illegible]

॥यावद्दलाविनागोऽस्य यावद्ददस्त्रवर्ततेऽश्वमेधहोत्र तस्य संकल्पो तावन्न
कारयेत्॥१॥अक्षतानागोपशुश्चैवश्राद्धमांसं तथा मधु देवराजसुतो स्यर्त्ति:
कलौ पंचविवर्जयेत्॥२॥विद्यानेव हि जानाति विद्वज्जनपरिश्र
म॥ न हि विंध्या विजानियात् गुर्वी प्रसू

ह्रीं

॥चंद्रार्घ्यमंत्र:॥क्षीरसागरसंभूत सुधारूप निशाकर गृहाणार्घ्यं महाया दत्तं गणेश रौहिणी प्रिय
॥[illegible]॥
॥शिवदत्त माहात्म्य॥ शुभमस्तु श्रीरस्तु॥ पठीनं करु [illegible]
॥ॐ॥ श्रीगणेशाय नमः॥ निरूकम् [illegible] पत्रं १५२

[illegible]

इदं पुस्तकं याज्ञिक [illegible] लिखितं सेवा भाग्या॥

[illegible]

॥कादंबकुल्य विभाग पत्र १५१

[illegible] हंस वृषभ त्रिशूल चक्र कमंडलु लक्ष्मी सरस्वती पार्वती ६५० =

विहंगो वाहनं यस्या त्रिचक्रं [illegible] ते देवी: पान्तु व: सदा

[illegible] श्री गणेशाय नमः श्री गंगाय नमः

५
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः॥ ॥अथातो दैवतं तद्यानि नामानि प्राधान्यस्तुतीनां देवतानां
तद्दैवतमित्याचक्षते सैषा देवतोपपरीक्षा यत्काम ऋषिर्यस्यां देवतायामार्थपत्य
मिच्छंस्तुतिं प्रयुङ्क्ते तद्दैवतः स मन्त्रो भवति तास्त्रिविधा ऋचः परोक्षकृताः प्रत्यक्षकृ
ता आध्यात्मिक्यश्च तत्र परोक्षकृताः सर्वाभिर्नामविभक्तिभिर्युज्यन्ते प्रथमपुरु
षैश्चाख्यातस्य॥२॥ इन्द्रो दिवः इन्द्र ईशे पृथिव्याः इन्द्रमिद्गाथिनो बृहदिन्द्रेणैते तृत्स
वो वेविषाणाः इन्द्राय साम गायत। नेन्द्रादृते पवते धाम किंचनेन्द्रस्य नु वीर्याणि प्र
वोचमिन्द्रे कामा अयंसत इत्यथ प्रत्यक्षकृता मध्यमपुरुषयोगास्त्वमिति चैतेन
सर्वनाम्ना॥ त्वमिन्द्र बलादधि। वि न इन्द्र मृधो जहीत्यथापि प्रत्यक्षकृताः स्तोता सर्वं
रो भवन्ति परोक्षकृता(नि)नि स्तोतव्यानि। मा चिदन्यद्वि शंस(त) कण्वा अभि प्र गायत ॥६८॥

ह्रै ३

पश्चेत कुरीका चेनयश्च मित्वपाध्यालि क्वउ तमपुरुषयोगात्मन मितिचे
तेन सर्वनाम्ना॥२॥ यषेत द्विश्चैवैकुंठोजव स्वर्जैवा गांम्त्णीयमि तिपरो
हान्त नाः प्रत्यूह्लैं ततास्त्र मंत्रात्म्र यिष्ठा स्त्र्यूरा स्त्राध्या सिका स्त्रयापि स्तु
तिरेव मवतिनारी वीदर्दृंध्रस्यानु वीयोलि प्रवोचमिति यषेत स्पिं स्त्र
त्के पाया रीरेव न स्तुतिः स्तुवन्ता स्त्रहम तीथ्यांम्र यासं स्तुवचीमुरव
नस्तुस्तुत्के णीथ्यांम्र यासमितित देन कृत्तुल माध्यर्यवेयात्त्रेषुचमंत्रेष ह्रै ४
यापि रापयो मिश्रा पो॥ स्त्र घामुरी युयदिया तुधानो स्त्रस्मि। स्त्र पास धा श्री ३
वी रै दुरा मिर्विद्यंपा हृ लपापिवृ स्याचिदृ्या व स्याचि रव्यासा॥ नमुसुरा
सी दुम्र नुत्र नहिं॥ नस्मासी तमसा गृन्ह मश्चे ॥ स्त्र पापि परिदेव

नै॰उ॰त्र॰ २

नाकस्योद्गावान्॥सुम्‌[illegible]दंदेवो स्तुप्रपते दनादत्तानविज्ञाना
मियादिवेदयस्मीत्यथापिनिंदाप्रशंसे। केवलाथा भवतिकेवलादी॥सो
जस्यदंपुष्करिणीवुदेस्मत्यैवमस्तस्यतेद्युतनिंदाच तथिप्रशंसाचैव(
मुच्चावचेरभिप्रायैरृषीणांमंत्रदृष्टयोभवंति॥३॥तद्येनादिष्टदेवतामंत्रा
स्तेषुदेवतोपपरीक्षायद्देवतःसयज्ञोवायज्ञांगंवातद्देवताभवंतत्यथान्य
त्रयज्ञात्प्राजापत्याइतिनाराशंसाइतिनैरुक्ताअपिवासाकामदेवतास्या
त्प्रायोदेवतावास्तिह्याचारोबहुलंलोकेदेववदेवत्यमतिथिदेवत्यंपितृदेव हेरंबो
त्यंयाज्ञदेवतोमंत्रइत्यपिह्यदेवतादेवतावत्स्तूयंतेयथाश्वप्रभृतीन्यो स्यर्य
षधिपर्यंतानि॥४॥अथाप्यष्टौद्वंद्वानिसमनमंत्येतांगंवनिवार्थीन्देव ॥इति॥

[illegible] नानां प्रत्यक्षदृश्यमेतद्भवति माहाभाग्याद्देवताया
एक आत्मा बहुधा स्तूयत एकस्यात्मनोऽन्ये देवाः प्रत्यंगानि भवंत्यपि च
सत्वानां प्रकृति भूमभि रृषयस्तुवंतीत्याहुः प्रकृतिः सार्वनाम्न्याच्चे
तरेतरजन्मानो भवंतीतरेतरःप्रकृतयः कर्मजन्मान आत्मजन्मा
न आत्मैवैषां रथो भवत्यात्माश्व आत्मायुधमात्मेषव आत्मा सर्वं दे
वस्य देवस्य ॥ १ ॥ तिस्र एव देवता इति नैरुक्ता अग्निः पृथ्वीस्थानो वायुर्वे थिद
न्द्रो वांतरिक्षस्थानः सूर्यो द्युस्थानस्तासां माहाभाग्यादेकैकस्या अपि
बहूनि नामधेयानि भवंत्यपि वा कर्मपृथक्त्वाद्यथा होताध्वर्युर्ब्रह्मो

॥सप्तमाध्यायस्य प्रथमः पादः॥

नै.उ.
३

ऽतेप्येकस्य सतोपि वा पृथग्गेवस्तुः पृथग्भिस्तु नयो भवंति तथापि पि
७०॥ धानानि यथोऽनलकर्मपृथक्त्वादिति बहवोपि विभज्य कर्माणि कुर्यु
स्तत्र स स्थाने कृत्स्नं संभोगे कृत्स्नं चोपेक्षितव्यं यथा पृथिव्यां मनुष्याः
चट पशवो देवा इति स्थाने कृत्स्नं संभोगे कृत्स्नं चहृद्रयं तेयथा पृथिव्याः प
र्जन्येन च वायुनादित्याभ्यां च संभोगो ग्निना चेन रस्य लोकस्य तत्रैतं
70 त्वरराणमिव॥६॥ अथाकारचिंतनं देवतानां पुरुषविधास्तु रिस्व पि२
कं चेतनावद्भिस्तु नयो भवंति तथापि धाना यथा पि यो रूपवि सर्व
धिकैरंगैः संस्तूयंते। तथानंद्रस्तविरस्य बाहयतंसंरभागयमघवं ॥७०॥

काशिरित्तो। अथापि पौरुषविधिकैर्द्रव्यसंयोगैः॥ आदौ प्रां हरिस्यामि
इयाहि। कुत्स्यात्मा जीयासुरणे गृहहेतौ॥ अथापि पौरुषविधिकैः कर्म
भिः। अद्धीद्र पिब च प्रस्थितस्य। आश्रुत्कर्णं श्रुधी हवं॥७॥ अपुरुष
विधास्तु रित्यपरम पितुयहृत्स्यते पुरुषविधं तद्यथाग्निर्वायुरादित्यः पृ
थिवी चंद्रमा इति यथा एतन्नैव तनावद्धद्विस्तु नयोभवंतीत्यचेतन[illegible]न्यप्ये ।नां५
वं स्तूयंते यथा त्तव्रश्ट नौद्योषधिपर्यंतानि यथा एतत्पौरुषविधिकैरंगैः
संस्तूयंते न इत्यचेतने घयेतद्भवत्यभिक्रंदंति [illegible] हरितेभिरासभिरिति
यावस्तुतिर्यथा एतत्पौरुषविधिकैर्द्रव्यसंयोगैरित्येतदपि ताद्दशमे

वहोतृत्विग्मर्थैः सुखंवरणंयुयुजेऽसिंधुरश्विनयितिनदीस्तुतिर्यथाए नत्सोरू
षविधिकैः कर्मभिरित्येतदपि तादृशामेवहोतृत्विक्त्वे वहिविरद्धमाशते
तिग्नावस्तुतिरेवापि वो भयविधास्तुरपि वा पुरुषैर्विधानामेवसतां कर्मी
त्मानए तेस्तुर्यथायज्ञोयजमानस्येषव्याख्यानसमयः॥ ८॥ सप्तमेप्रप
मः पादः॥ तिस्रएवदेवताइत्युक्तंपुरस्तात्ता सोमग्निसाहचर्येव्याख्या
स्यामोऽथैतान्यग्निमकीन्ययंलोकः प्रातः सवनंवसंतो गायत्री त्रिवृ
त्स्तोमोरथंतरं सामयेचदेवगणाः समाम्नाताः प्रथमेस्थानेग्नायीपृथि स्रर्दे
वीजेतिस्त्रियोथास्यकर्मवहनंचहविषामावाहनंचदेवतानांयच्चदा ॥२१॥

71

र्षिविषयिकमग्निकर्मैवनद्यास्यसंस्तविकादेवाइंद्रःसोमोवरुणःपर्जं
न्यसतनवस्याग्नावेकमवंचरविनीर्वैकंसस्तुविकीदरानयीभुविद्यनेथापा
ग्नापोस्तेंहविनीर्तुसंस्तवस्तवैतांविभक्तिःस्तुर्स्वयमुदोहरंति॥१॥पूषा
त्वेतश्च्यावयतुप्रविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्यगोपाः॥सत्वैतेभ्यःपरिदद
त्पितृभ्योग्निर्देवेभ्यःसुविदत्रियेभ्यः॥पूषात्वेतःप्रच्यावयतुविद्वानन
ष्टपशुर्भुवनस्यगोपाइत्येषहिसर्वेषांभूतानांगोपायितासत्वैतेभ्यः
परिददत्पितृभ्यइतिसांपरायिकस्तृतीयःपादः।पूषापुरस्तात्तस्याचादे
शाइत्येकमग्निरुपरिष्टात्तस्यप्रकीर्तनेतूपरं॥अग्निर्देवेभ्यःसुविद

त्रियेभ्यः सुविदत्रं धनं भवति विंदते वैं कोपसर्गाद् धातेर्वास्याद्धुपसर्या दा०१पा०
त॥२॥ अथैतानींद्रभक्तीन्यंतरिक्षलोको माध्यंदिनं सवनं ग्रीष्मस्त्रिष्टुपं २ स्त्रि
चदशस्तोमो बृहत्साम ये च देवगणाः समाम्नाता मध्यमे स्थाने याश्च स्त्रियो
प्रास्य कर्म रसानुप्रदानं वृत्रवधो या च काचिद्बलकृतिरिंद्रकर्मैव तदस्या
पो संस्तविका देवा अग्निः सोमो वरुणः पूषा [illegible] बृहस्पतिर्ब्रह्मणस्प
तिः पर्वतः कुत्सो विष्णुर्वायुरथापि मित्रो वरुणेन संस्तूयते पूष्णा रुद्रेण
च सोमो वायुना च पूषा वातेन च पर्जन्यः ॥३॥ अथैतान्यादित्यभक्तीन्य सूर्य
सौ लोकस्तृतीयसवनं वर्षा जगती सप्तदशस्तोमो वैरूपं साम ये च दे ॥१२॥

वगणः समाम्नाताउत्तमेस्थानेयाश्वास्तियोपास्यकर्मीरसादानंरश्मिभि
ल्हेर श्चरसधारणंयत्तुकिंचित्प्रवह्लितमादित्यकर्मैवतच्चंद्रमसावायुनासं
वत्सरेणेतिसंस्तवः॥५॥एतेष्वेवस्थानव्यूहेषुछंदस्तोमपृष्ठस्य
भक्तिशेषमनुकल्पयीतशरदनुष्टुबेकविंशस्तोमोवैराजंसाम
तिपृथिव्यायतनानिहेमंतःपंक्तिस्त्रिणवस्तोमःशाक्वरंसामेत्यंतरि
स्त्र३ क्षायतनानिशिशिरोतिछंदास्त्रयस्त्रिंशस्तोमोवैरैतंसामेतिद्युभ
दे क्तीनि॥५॥मंत्रामननाछंदांसिछादनात्स्तोमःस्तवनाद्यजुर्यजनेःसामसंमितमृचा
स्यतेर्वाऋचासमंमेनइतिनैदानागायत्रीगायतेस्तुतिकर्मणस्त्रिग

मनाबाविपरीतागायतोमुखाद्दुदपनदिनिचर्शसिलं॥६॥उस्मि
गुस्तानाभवनिस्ति एतेर्वीस्याक्कांतिकर्मल्पउष्णीषि लीवेत्योप
मिकसुस्तीर्षंस्नापतेः कुकुक्षकुभिनीभवनिककुञ्जंकुञ्जश्वकु प्र
जतेर्वेत्रिनेवंतुष्टुबनुष्टोभनाप्रायजीमेवत्रिपदांसतीचतुर्थेन
पादेनानुष्टोभतीनिचर्शासिलं॥७॥बृहतीपरिबर्हणात्संद्भिः पं
चपदात्रिष्टुप्स्तोभमुत्तरपदाकानुत्रिनास्यानीएतमंछंदोल्वि
ट्टत्र्यक्षरस्य स्तोभतीतिवायत्रिरस्तोभन्नात्रिष्टुभमभिछंद स्य
मितिविज्ञायते॥८॥जगतीगततमंछंदोजलचरगतिर्वाजा ॥१२॥

ध्यमानो स्रजदिति च ब्राह्मणां विराड्विराजनाद्वा विराधनाद्वा विप्रापणा
द्वा विराजना संग्रणी त्वरा विरा[illegible] धनात्त्वरा पिप्रापणाद्दधिका
त्वरा पिपीलिकमध्ये त्यौपमिकं पिपीलिको पेजने गैन्ति कर्मणोः॥ ॥
इतीमा देवतास्त्वनुक्रांताः स्रक्साजोहविर्भाजः ऋषिष्ठांक्राश्चिं सम्भजध
निपातसाजोषो नाभिधानैः संयुज्य हविश्चोदयतीड्यायवत्त्र प्रदेद्द्रा
योहोमुचइति तान्यपे केसमामनंति स्त्रयांसि तु समाम्नानाद्धतुसं
विज्ञानमन्तं स्यात्प्राधान्यस्तुति तत्समामनेपो तत्कर्मभिसंर्षिर्देवता
स्तोति वृत्रहापुरंदरइति तान्यपे के समामनंति स्त्रयांसि तु समाम्ना

नाहं जानामि त्वंतु नस्त्स्वामिधानस्य भवति यथा ब्राह्मणाय बुभुक्षितायौद
नंदेहि स्नाताया अनुलेपनं पिपासते पानीयमिति॥२०॥ सप्तमस्य द्वितीयः पा
दः॥ अथातोनुक्रमिष्यामोग्निः पृथिवीस्थानस्तं प्रथमं व्याख्यास्यामो
ग्निः कस्मादग्रणीर्भवत्यग्रंयज्ञेषु प्रणीयतेंगंनयति सन्नममानोक्नो
पनो भवतीति स्थौलाष्ठीविर्नक्नोपयति नस्नेहयति त्रिभ्य आख्यातेभ्यो
जायत इति शाकपूणिरितादक्ताद्दग्धाद्वानीतात्स खल्वेतेरकारमादत्ते
गकारमनक्तेर्वा दहतेर्वा नीः परस्तस्यैषा भवति॥२१॥ अग्निमीळे पुरो
हितं यज्ञस्य देवमृत्विजं होतारं रत्नधातमं॥ अग्निमीळेग्निं याचा

सर्व
॥७४॥

74

मीलिरध्येषणाकर्मा [stain] पूजाकर्मा वा पुरोहितो व्याख्यातो यज्ञश्च देवो दा- श्च १
नाद्वा दीपनाद्वा द्योतनाद्वा द्युस्थानो भवतीति वा यो देवः सो होतारं ह्वाता × देवतार
रं जुहोतेर्होतेत्यौर्णवाभो रत्नधातमं रमणीयानां धनानां दातृतमं तस्यै-
षापरा भवति ॥२॥ अग्निः पूर्वेभिर्ऋषिभिरीड्यो नूतनैरुत। स देवाँ एह वक्ष-
ति ॥ अग्निर्यः पूर्वैर्ऋषिभिरीलितव्यो स्माभिश्च नवतरैः स देवानिहाव-
हत्विति स न मन्येतायमेवाग्निरित्यप्येते उत्तरे ज्योतिषी ऽग्नी उच्येते तत-
तो नु मध्यमः ॥३॥ अभि प्रवन्त समनेव योषाः कल्याण्यः स्मयमानासो
अग्निं ॥ घृतस्य धाराः समिधो नसन्त ता जुषाणो हर्यति जातवेदाः ॥ अ

॥ दै॰पा॰ ९ पिन्नमं तं समन [stain] सद्ववयो या: समनं संयुनै ह्रासं मा नना ह्वा कल्याण्य:
स्मयमानासोऽग्निमित्यौपमिकं घृतस्य धाराः समिधो न
संनतन्ते ति राप्नोति कर्मणा नमति कर्मणा ॥ ताञ्जुषाणो हर्यति जातवेदाः॥
द्वि ८ हर्यतिः प्रेप्साकर्मा विहर्यतीति समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदित्यादित्यमुक्तं
धी छे मन्यन्ते समुद्रादध्येषोऽद्भ्य उदैतीति च ब्राह्मणमथापि ब्राह्मणं भवत्यग्निः स
75 र्वा देवता इति तस्योत्तरा भूयसे निर्वचनाय ॥४॥ इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमा
हुरथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान्॥ एकं सद्विप्रा बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मा
तरिश्वानमाहुः॥ इममेवाग्निं महान्तमात्मानमेकमात्मानं बहुधा मेधावि सर्व
॥७५॥

गरुत्मंतं दिव्यो दिवि ...

नो वरुणोऽग्निं मित्रं वरुणमाग्निं दिव्यं चैव गरुत्मान्गरुत्मान् वा न्ने सुवीत्साम हात्मेति वा
यस्तु स्तं भज नेयस्मै हवि निर्रूप्यते यमेव सो ग्नि र्निपातमेव वै तेऽत्तरे ज्यो
तिषीएतेन नाम धेयेन भजेते ॥ ५ ॥ सप्तमे द्वतीयः पादः ॥ जातवेदाः कस्मा
ज्जातानि वेद ज्जातानि वैनं विदुर्जीते जाते विद्यतइति वा जाते विन्नो वा जा
तधनो वा जातविद्यो वा जातप्रज्ञानो यत्तज्जातः पशूनविंदततज्जातवे
दसो जातवेदस्त्वमिति ब्राह्मणं तस्मात्सर्वानृतूनपशवो ग्निमभिसर्पं
तीति च तस्यैषा भवति ॥ १ ॥ जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निद
हाति वेदः ॥ सनः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिंधुं दुरितात्यग्निः ॥ जातवेदस इति

म

जातवेदस्यो वैवं जातवेदसे चीयसुनवाम सोममिति प्रसवाया भिषवाय सो

मं राजानममृतमरातीयतो यज्ञार्थमनिस्यो निदहाति निश्चयेन दहति

भस्मी करोति सोमोददेदित्युर्थः ॥ सनः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा ॥ निदु

र्गमाणि स्थानानि नावेव सिंधुं नावा सिंधुं सिंधुं नावा नदीजलं दुर्गमम

76 हाकूलां तारयति दुरितान्यग्निरिति दुरितानि तारयति नस्येषां भवति परां

॥२॥ प्रत्नं जातवेदसमश्वं हिनोत वाजिनं ॥ इदं नो बर्हिरासदे ॥ प्रहिणु १०

त जातवेदसं कर्मभिः समश्नुवानमपि वोपमार्थे स्याद[illegible]मिव जातवे सूर्य

दसमितीदं नो बर्हिरासीदतिति तदेतदेकमिव जातवेदसं गायत्रेच ॥७६॥

वंदन्नातयीप्रविघ्नतेयन्नुकिंचिदग्नेयं नजातवेदसानांस्त्वानेयुज्यतेसनम
येतायमेवाग्निरित्यपेतेउत्तरेज्योतिषीजातवेदसोउच्यतेननौनुसध्यमः।
त्र्यभिप्रवंतनसमनेवयोषाइतितदुपर[illegible]स्याख्यानमथासावादित्यउदुत्यं ख्या २
जातवेदसमितितदुपरिपरिष्टाद्व्याख्यास्यामोयस्तुसत्तेभजतेयस्मैहविर्नि
रूप्यतेयमेवसोग्निर्जातवेदानिपातमेवैतेउत्तरेज्योतिषीएतेननामधेयेन
भजेते॥३॥सप्तमेचतुर्थःपादः॥वैश्वानरःकस्माद्विश्वान्नरान्नयतिविश्व
एनंनरानयंतीतिवापिविश्वानरएवस्यात्प्रत्यृतःसर्वाणिभूतानितस्यवैश्वान
रस्तस्यैषाभवति॥१॥वैश्वानरस्यसुमतौस्यामराजाहिकंभुवनानामभि
श्रीः॥इतोजातोविश्वमिदंविचष्टेवैश्वानरोयततेसूर्येण॥इतोजातःसर्व

स्पिदमभिविपश्यति वैश्वानरः संयतनेस्थर्येण राजा यः सर्वेषां भूतानाम
भिश्रयणीयस्तस्यावयं वैश्वानरस्य कल्याण्यां मनोस्यामेति तत्को वैश्वा
नरो मध्यम इत्याचार्या वर्षकर्मणा ह्येनं स्तौति ॥२॥ प्रत्नमहित्वं वृषभस्य वो म
चैर्यं पूरवो वृत्रहणं सचंते ॥ वैश्वानरो दस्युमग्निर्जघन्वाँ अधूनोत्का
ष्ठा अव शंबरं भेत् ॥ प्रब्रवीमि तन्महित्वं माहाभाग्यं वृषभस्य वर्षि[illegible]तु
रपां यं पूरवः पूरयितव्या मनुष्या वृत्रहसं मेघहनं सचंते सेवंते वर्षका
माद स्युर्दस्य तेः स्त्यायाप्यादुपदस्यं त्यस्मिन्कर्माणि तमग्निर्वैश्वानरो घ्न(नृ साउपदास यति स्कर्दि
नवा अधूनोदपः काष्ठा अभिनच्छंबरं मेघमपासावादित्य इति प्रवैयाहि
काः ॥३॥ एषां लोकानां रोहणं सवनानां रोहः आम्नातो रोहात्प्रत्यवरोहश्चि ॥२०॥

स्य ५ १ सूक्तेन

कोषितस्तामनुस्तनुतिंहोताग्निमारुते शास्त्रे वैश्वानरीयेणोप्रतिपद्यते सो
पिनस्तोत्रियमाद्रियेताग्नेयो हि भवति तन्न आगच्छति मध्यस्थानादेवना
रुद्रं च मरुतश्च न तोग्निमिह स्थानमत्रैव स्तोत्रियं शंसति॥४॥ अथापि
वैश्वानरीयो द्वादशकपालो भवत्येतं हि द्वादशविधं कर्माथापि ब्राह्मणं भव
त्यसौ वा आदित्योग्निर्वैश्वानर इत्यथापि निवित्सौर्यवैश्वानरी भवत्यायो
द्यांभा [illegible]सा पृथिवीमित्येष हि द्यावापृथिव्यावाभासयत्यथापि छांदोमिकं
सूक्तं सौर्यवैश्वानरं भवति दिवि पृष्ठो अरोचतेत्यस्याहविष्पांतीयं सूक्तं सौ त्येष हि
र्यवैश्वानरं भवति॥५॥ अयमेवाग्निर्वैश्वानरो इति शाकपूणि[illegible]षे दिवि [illegible]
व हि सूक्ते ह्य वैश्वानरीयाः प्रवादा भवत्यग्नि कर्मणा चैनं संस्तौत्यनिलु अरोचत[illegible]

L4

पुरेषीस्य स्तनयेथीति वैश्वानरीयाः प्रजादाभवत्यग्निकर्मणा चैनं स्तौतीति
७८ दहसीति वहसीति पचसीति वैश्वानरा वै तेउत्तरे ज्योतिषी वैश्वानरोयं यत्ताभ्यां
जायते कथञ्चयमेताभ्यां जायत इति यत्र वैद्युतः चारणमभिहंति या वदनु
पात्तोभवति मध्यमधर्मैव तावद्भवत्युदकेंधनः शरीरोपशमनउपादीय
78 मान एवायं संपद्यत उदकोपशमनः शरीरदीप्तिः ॥६॥ अथादित्यादुदीचि
प्रथमसमावृत्ते आदित्ये कंसं वा मणिं वा परिमृज्य प्रतिस्वरे यत्र शुष्क
यं३ गोमयमसंस्पर्शं धारयति तत्प्रदीप्यते सोयमेव संपद्यते तथाप्याह ॥
वैश्वानरायन्तते स्त्रर्यैणोति ॥ नचतुनरात्मनात्मा संयतते न्येनैवान्यः सं
यतंत इतं इममादधात्यस्तु नोस्तु ष्यरज्मयः प्रादुर्भवंतीनोस्याश्चिषःस्तयो स्त्रर्ये ॥७८॥

१ ...

दृ॰१ ३-औ॰ ख्यं नादित्य भवि

मीसोसंसंगंहृषेवेमयवृत्तेतं।।१।।अपयान्येतान्यौत्तमकानि सूक्तानि

भागानि वा सावित्राणि वा पौष्णानि वा वैष्णवानि वा नेषु वैश्वानरीयाः प्र

स वादा [redacted] कर्मणा चैनेन स्तौष्यन्ति सुदेषी त्यस्तमेषीति विपर्येषी

त्याग्नेयेषु हि सूक्तेषु वैश्वानरीयाः प्रवादा भवंत्यग्निकर्मणा चैनं स्तौ

तीति दहसीति वहसीति पचसीति यथो एतद्वर्षकर्मणा हैनं स्तौतीत्य

स्मिन्नप्येतदुपपद्यते।।८।।समानमेतदुदकमुच्चैत्यव चाहभिः।।भूमिं

पर्जन्या जिन्वंति दिवं जिन्वंत्यग्नयः।।इति सा निगदव्याख्याता।।२।।पं

चमः पादः।।कृष्णं नियानं हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत्पतंति।।त

आववृत्रंत्सदनादृतस्यादिद्घृतेन पृथिवी व्युद्यते।।तत्सं निरयणो रा

५७२

त्रिरादित्यस्य हरयः सुपर्णा हरणा आदित्यरश्मयस्ते यदामुतोर्वांचः पर्याव
र्त्तंते सहस्थानादुरुकस्यादित्यादथ घृतेनोदकेन पृथिवी व्युद्यते घृतमि
त्युदकनाम जिघर्त्तेः सिंचति कर्मणोऽथापि ब्राह्मणमप्यग्निर्वोऽइतो वृष्टिं स
मीरयति धामच्छद्दिवि भूत्वा वर्षतीति मरुतः सृष्टां वृष्टिं नयंतीति यदासावा
दित्योऽग्निं रश्मिभिः पर्यावर्त्ततेऽथ वर्षतीति यथोऽतद्दोहा त्वत्यवरोहश्चि
कीर्षितेऽइत्याम्नाय वचनादेतद्भवतीति यथोऽतत्॥१॥ वैश्वानरीयो द्वादशक
पालो भवतीत्यनिर्वचनं कपालानि भवंत्यस्ति हि सौर्य एककपालं पंचक
पालश्च यथोऽतद्ब्राह्मणं भवती बहुभक्तिवादीनि हि ब्राह्मणानि भवंति सूर्य
पृथिवी वैश्वानरः संवत्सरो वैश्वानरो ब्राह्मणो वैश्वानरऽइतियथोऽतं ॥७६॥

ति॥२

त्रिभिः सोयं वैश्वानरो भवतीत्यस्यैव सा भवति यो विष्णो मानुषीभ्यो दीदेदित्ये
षहि विष्णो मानुषीभ्यो दीदयति यो एतं दोमिकं स्तं सोयं वैश्वानरं भ
वतीत्यस्यैव तद्भवति जमदग्निभिराहुत इति जमदग्नयः प्रजमिताग्नयो
वा प्रज्वलिताग्नयो वा तैरभिहुतो भवति यो एतद्विष्णुं तीयं स्तं सोयं वै
श्वानरं भवतीत्यस्यैवेतद्भवति ॥२॥ हविष्पान्तमजरं स्वर्विदि दिविस्पृ
श्याहुतं जुष्टमग्नौ ॥ तस्य भर्मणे भुवनाय देवा धर्मणे कं स्वधया पप्रथन्त ॥
हविर्यत्पानीयमजरं स्वर्विदि दिविस्पृश्याहुतं जुष्टमग्नौ तस्य भरणा
य च भावनाय च धारणाय चैतेभ्यः कर्मभ्य इममग्निमन्नेनापप्रथन्तेत्य सर्वेभ्यः २
थाप्याह ॥३॥ अपामुपस्थे महिषा अगृभ्णत विशो राजानमुपतस्थुरृ

नैरुक्त ८०

80

ग्नियं आदूतोऽग्निमभरद्विवस्वतो वैश्वानरं मातरिश्वा परावतः॥ अपा
मुपस्थ उपस्थाने महत्यन्तरिक्षलोके आसीना महोतइति वाग्घृतमाध्वस्म
का देवगणा विशो राजानमुपतस्थुर्ऋग्मियमृग्मन्तं इति वाहरघेदूतो दे
वानां विवस्वतः आदित्याद्विवस्वान् विवासनवान् प्रेरितवतः परागताद्वास्या
ग्ने वैश्वानरस्य मातरिश्वानमाहर्त्तौ रमाह मातरिश्वा वायुर्मातर्यन्तरिक्षे श्व
सिति मातर्याश्वनितीति वा एवेन मेतामेतां सर्वाणि स्थानान्यभ्यापादं स्तौति॥
४॥ मूर्धा भुवो भवति नक्तमग्निस्ततः सूर्यो जायते प्रातरुद्यन्॥ मायामू
तु यज्ञियानामेतामपो यत्तूर्णिश्चरति प्रजानन्॥ मूर्धा मूर्त्तमस्मिन् धीय
ते मूर्धायः सर्वेषां भूतानां भवति नक्तमग्निस्ततः सूर्यो जायते प्रातरु

गम्यं इ
स्थितिवा च नीयमि इ
सर्य
॥८०॥

घे स एव प्रत्नांते नोमन्येनेय ह्नियानां देवानां यज्ञसंपादिनामपोय त्कर्म चरति
प्रजानं सर्वाणि स्थानान्यनुसंचरते त्वरमाणस्तेस्यो त्तरा भूयसे निर्वचनाय॥५॥
स्तोमेन हि दिवि देवासो अग्निमजीजनं छक्तिभी रोदसिप्रां॥ तमू अकृण्वं त्रे
धा भुवे कं स ओषधीः पचति विश्वरूपाः॥ स्तोमेन हि दिवि देवा अग्निमजनय यं ५
न्कर्मभिर्द्यावापृथिव्योः पूरणं तमकुर्वं स्त्रेधा भावाय पृथिव्यामंतरिक्षे दिवीति
त्राकर्माणि यदस्यादिविचनीयं तदसावादित्य इति ब्राह्मणं तद्दृष्टीचत्यस्तो
त्यथेनयमेनयादितीजंत्यस्तोति॥१॥ यदेदेनमदधुर्यज्ञियासो दिवि देवाः सू
र्यमादितेयं॥ यदा चरिष्णू मिथुनावभूतामादित्प्रापश्यन्भुवनानि विश्वा॥ य
देनमदधुर्यज्ञियाः सर्वे दिवि देवाः सूर्यमदितेः पुत्रं यदा चरिष्णू मिथुनौ प्रादु

स्पृतो सर्वदा स[ह]चारिणावुषाश्चादित्यश्च मिथुनौ कस्यांश्चिनोति श्रयति कस्मि
न्नु इति नाम कुरुतः परो वनिर्वी समाश्रितावन्योन्यं च यतो वनुतो वा मनुष्यमि
थुनावप्येतस्मादेवमेषं तावन्योन्यं वनुत इति वा येन मेत यास्त्री चैतस्त्योति
६॥ यत्रा वदेते अवरः परश्च यज्ञन्योः कतरो नौ वि वेद ॥ आ शेकुरित्सधमादं स
खायो नक्षन्त यज्ञं क इदं वि वोचत् ॥ यत्र विवदेते दैव्यौ होतारावयं चाग्निरसौ
च मध्यमः कतरो नौ यज्ञे भूयो वेदेत्याशक्नुवन्ति तत्सहमदनं समानख्या
नास्त्विजस्तेषां यज्ञं समाश्नुवानानां क इदं विवक्ष्यतीति तस्योत्तरा भूय
से निर्वचनाय ॥ ७ ॥ यावन्मात्रमुषसो न प्रतीकं सुपर्ण्यो वसते मातरिश्वः ॥
तावद्दधात्युप यज्ञमायन्ब्राह्मणो होतुरवरो निषीदन् ॥ यावन्मात्रमुषसः प्रत

स्त्र्य
॥ ७॥

कं भवति प्रतिदर्शनमिति वास्त्युपमानस्य संप्रत्यर्थे प्रयोग इहैव निधेही
ति यथा सुपर्णाः सुपतना एता रात्र्यो वसते मातारिश्वं ज्योतिर्वरणस्य ना
वहुपदधाति यज्ञमागच्छ आस्रणो होतास्याग्नेर्हौतुरवरो निषीदं होच्छ
ऽ नं पत्त्वमग्निर्वैश्वानरीयो भवति देव सवितरे तं त्वा वृणते ग्निं होत्राय सपित्रा वै ६४
श्वानरेणेतीममेवाग्निं सवितारमाह सर्वस्य प्रसवितारं मध्यमं वोत्तमं वा
पितरं यस्तु सूक्तं भजते यस्मै हविर्निरूप्यते यमेव सोग्निर्वैश्वानरो निपात
मेवैते उत्तरे ज्योतिषी एतेन नामधेयेन भजेते भजेते ।३१॥ सप्तमे पष्ठपादः॥
सप्तमोध्यायः समाप्तः ॥७॥ द्रविणोदाः कस्माद्धनं द्रविणमुच्यते यदेनमभि
द्रवंति बलं वा द्रविणं यदेनेनाभिद्रवंति तस्य दाता द्रविणोदास्तस्यैषा भवति ।
ति

द्रविणसादिन इति वा द्रविणसानिन इति वा २

॥१॥ द्रविणोदाः द्रविणसो ग्रावहस्तासो अध्वरे । यज्ञेषु देवमी
ळते ॥ द्रविणोदा यस्त्वं द्रविणस इति द्रविणसस्त्वस्माद्दि[illegible]विति वा ॥ यज्ञेषु दे
वमीळते । याचंति स्तुवंति वर्द्धयंति पूजयंतीति वा तत्को द्रविणोदाः इंद्र इति क्रौ
ष्टुकिः स बलधनयोर्दातृतमस्तस्य च सर्वा बलकृतिरोजसो जातमुतमन्य
एनमिति चाहाथाप्यग्निं द्राविणोदसमाहेष पुनरेतस्माज्जायते । यो अश्मनोरंतरग्निं जजा
नेत्यपि निगमो भवत्यथाप्यृतुयाजेषु द्राविणोदसाः प्रवादा भवंति तेषां पु
नः पात्रस्येंद्रपानमिति भवत्यथाप्येनं सोमपानेन स्तौत्यथाप्याह द्रविणोदाः
पिबतु द्राविणोदस इति ॥२॥ अयमेवाग्निर्द्रविणोदा इति शाकपूणिरा
ग्नेयेष्वेव हि सूक्तेषु द्राविणोदसाः प्रवादा भवंति । देवा अग्निं धारयन्द्रविणो

तस्याच्चोपं
तो।५

सर्प

॥८२॥

दसाः प्रवादा भवंतीदि वाक्यानि भारयंइ विलोदामित्य पिनिगमो भवंतीय
थोएन त्स बल धनयोर्दचितमइत्ति सर्वासु देवतास्वैश्वर्यं विघतेयथोएत
दोजसोजातमुतएनमिति चाहत्ययमप्यग्निरोजसा बलेन मथ्यमानो
जायतेतस्मादेनमाह सहसस्पुत्रं सहसः सूनुंयथोएतमिंइ विलोदस
माहेत्यत्ति जो नेंइ विलोदस उच्यंतेह विवोदा तारस्ते वै नं जनयंति । त
षीलां पुत्रो ऽधिराजएबइत्यपि निगमो भवंतीयथोएतत्तेषां पुनः पा
त्रस्येंइ पानमितिभवतीति भक्तिमात्रं तइ वतियथावायव्यानीति स
सर्वेषां सोमपात्राणां यथोएतत्सोमपानेनैनं स्तौती यस्मिन्त्रयेतदु
पपद्यतेसोमंपिबमंदसानोगणश्रिभिरितियथोएतनइ विलोदाःपि

सहसोपुत्र

वनुद्राविणोदस इत्युच्यते वनद्रवति ॥३॥ मेद्यंतु ते वह्नयो येभिरीयसेरि
षण्यन्वीळयस्वा वनस्पते। आयूया धृष्णो अभिगूर्या त्वं नेष्ट्रात्सोमं द्र वि
णोदः पिब ऋतुभिः ॥ मेद्यंतु ते वह्नयो वोढारो येभिरीयसेऽरिष्यन्दृढीभवायूय २६
धृष्णो अभिगूर्य त्वं नेष्ट्रीयाद्धिष्ण्याद्धिष्ण्योधिषण्यो धिषणा भवो धिष
णा वाग्धिषेर्दधात्यर्थे धीसादिनीति वा धीसानिनीति वा वनस्पत इत्येनमा
हैष हि वनानां पाता वा पालयिता वा वनं वनोतेः पिब ऋतुभिः कालैः ॥४॥ अष्ट
म प्रथमः पादः ॥ अथात आप्रिय आप्रियः कस्मादाप्नोतेः प्रीणातेर्वा
प्रीभिराप्रीणातीति च ब्राह्मणं तासामिध्मः प्रथमागामी भवतीध्मः सं सर्व
मिंधनात्तस्यैषा भवति ॥१॥ समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान्यं ॥२३॥

चेतनावांस्त्वंदृ

ग्नसिजातवेदः ॥ आचुवहंमित्रमहश्चिकित्वान्त्वंदूतःकविरसिप्रचेताः ॥
समिद्धो अग्निमनुष्यस्यमनुष्यस्यगृहेदेवोदेवान्यजसिजातवेद आचव
हमित्रमहश्चिकित्वान्त्वंदूतःकविरसिप्रचेतायज्ञेध्म इति कोष्ठ क्यो
ग्निरिति राकृप्रणीस्तनूनपान्नपादित्यनन्तरायाः प्रजाया नामधेयं
निर्दिशति तन्मा भवति गौरश्चतनरूप्यते न ता अस्यां भोगास्तस्याः पयोजा
यते पयस आज्यं जायते ग्निरिति राकृप्रणीरापोत्र तन्नवउच्यते तौ ता अन्त
मरिक्ते ताभ्य उषधिवनस्पतयो जायन्ते उषधिवनस्पतिभ्य एष जायते
ते तस्यैषा भवति ॥ तनूनपात्पथवस्य यानां मधो समञ्जे स्वदया

स्रुजिह्व आमन्यो निधीभिस्तु नयज्ञ मृधं देवत्रा चेन्न सुष्य धुर चेः॥ तनूनपा

त्पथ ऋत नस्य यानान्मधुना समंजं स्वदय क॰ ॥ जिह्व मन ह्या

नानि चन्नो धीभिर्यज्ञं समृद्धय देवान्नो यज्ञं समृद्धय गमयन राशंसोय २६

यज्ञे इति काष्ठक्यो नराशंसिन्नासीनाः शंसंत्यग्निरिति शाकपूणिर्न

रैः प्रशस्यो भवति नस्यैषा भवति॥ ॥नराशंसस्य महिमानमेषामुप

स्तोषाम यज्ञस्तस्य यज्ञैः। ये सुक्रतवः शुचयो धियंधाः स्वदंति देवा उभया

निहव्या॥ नराशंसस्य महिमानमेषामुपस्तुमो यज्ञियस्य यज्ञैर्येसु स्तर्पं

क्रमीराः शुचयो धियंधारयितारः स्वदंतु देवा उभयानि हवींषि सोमपे ॥२०॥

यं।

84

नराशिचेतिवा तं नाशिचा वापि कानि चेति वेलईद्दे स्तुतिकर्मणाई धनेवीत
स्येषा भवंति ॥४॥ आजुह्वान ईड्यो वंद्य आ याह्यग्ने वसुभिः सजोषाः । त्वं दे
वानामसि यह्व होता स एनान्यक्षीषितो यजीयान् । आजुह्वमान ईलित
व्यो वंदितव्यश्चायाह्यग्ने वसुभिः सहजोषणस्त्वं देवानामसि यह्व होताय
० ६ ह्वेति महतो नामधेयं जातश्चाहूतश्च भवति । स एनान्यक्षीषितो यजी
यान् । इषितः प्रेषित इति वाधीष्ट इति वा यजीयान्यष्टृतरो बर्हिः परिव
हणात्तस्यैषा भवति ॥५॥ प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोरस्या वृ
ज्यते अग्रे अह्नां ॥ व्यु प्रथते वितरं वरीयो देवेभ्यो अदितये स्योनं ॥ १८
प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वसनायास्या अग्रवृज्यतेऽप्यग्रेऽह्नां बर्हिः अ

प्रवीह्लतद्धिः अथ ते विकीर्णी नरमिवाविस्तीर्णीतरमितिवावरीयो वरंसु नर
रु तरं वादेवेभ्यश्चादितयेचस्योनं स्योनमितिसुखनामस्यूतेरवस्यंते
तस्से वितयेऽभवतीतिवाद्वारोजवतेबाईवतेर्वावारयतेर्वातासांमेषा
भवंति॥६॥अथचेस्वतीरूर्विया विश्रयंतांपतिभ्योनजनेयुःशुंभमानाः।
देवीर्द्वारोबृहतीर्विश्वमिन्वादेवेभ्योभवतसुप्रायुणाः॥यथा नवत्य च ५
उरुत्वेनविश्रयंतांपतिभ्यइवजायाऊरूमेथुनेधर्मेशुंशोभिषमाणा भु
वरतरमंगमस्रूदेव्योद्वारोबृहत्योमहत्योविश्वमिन्वाविश्वमाभिरे
तियज्ञेगृहद्वाराइतिकाष्ठक्योग्निरितिशाकपूणिरूपासानक्तोषा सर्व
श्वनक्ताचोषाव्याख्याताननक्तेतिरात्रिनक्तेः अतान्यववरव्यायेनापिवा ॥८५॥
85

ममा

नक्ताव्यक्तवर्णा तयोरेषा भवति॥७॥ आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उषासान
क्ता सदतां नि योनौ॥ दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे अधि श्रियं शुक्रपिशं
दधाने॥ सेध्मीयमानोद् इति वा सुष्वापयन्त्याविति वासीदतामिति वान्यासी
दतामिति वा यज्ञिये उपक्रान्ते दिव्ये योषणे बृहत्यौ महत्यौ सुरुक्मे सुरो
धि चने अधि दधाने शुक्रपेशसं श्रियं शुक्रं शोचतेर्ज्वलतिकर्मणः पेश इति
रूपनाम पिंशतेर्विपिंशितं भवति दैव्या होतारा दैव्यौ होतारावयं चाग्निरसौ ८४
च मध्यमः स्तयोरेषा भवति॥८॥ दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा मिमाना यज्ञं
मनुषो यजध्यै। प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता॥
दैव्यौ होतारौ प्रथमौ सुवाचौ निर्मिमानौ यज्ञं मनुष्यस्य यजनाय प्रचोदय

यमानो यज्ञेषु कर्त्ती रौद्र वेस्यां दियष्ट यमिति प्रदिशं नो तिस्रो देवीस्त्रिस्रो
देव्यस्तासोमेषा भवेति॥९॥ आ नो यज्ञं भारती त्वयमेत्विडा मनुष्वदिह चे
तयंती॥ तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं स्योनं सरस्वती स्वपसः सदंतु॥ ऐतु नो यज्ञं
भारती क्षिप्रं भरंत्वादित्यस्तस्य भारती च मनुष्वदिह चेतयमानाति घ०
स्रो देव्यो बर्हिरिदं सुखं सरस्वती च सुकर्माणा आसीदंतु त्वष्टारमि
मुत्तरइति नैरुक्तास्त्विषेवीस्या क्षिप्रकर्मणास्तत्तु ते वीस्यात्करोति कर्म
णास्तस्यैषा भवति॥१०॥ य इमे द्यावापृथिवी जनित्री रूपैरपिंशद्भुवना
नि विश्वा॥ तमद्य होतरिषितो यजीयान्देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥ य घर्य
इमे द्यावापृथिव्यौ जनयित्र्यौ रूपैरकरोद्भूतानि च सर्वाणि तमद्य होतरि ॥८६॥

दे वतश्चारमिहयज्ञविद्वा १

षि नो यजीयान्माधूमकस्त्वष्टेत्याहुर्मध्यमेचस्थानेसमाम्नातोग्निरिति
शाकपूणिस्तस्यैषोपरोभवति॥१२॥ आविष्ट्योवर्द्धतेचारुरासुजिह्मा
नेम्रूर्ध्वः स्वयशाउपस्थे॥उभेत्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्प्रतीचीसिंहंप्रति
जोषयेते॥ आविरावेदनात्तत्वं र्द्धतेचारूरासुचरते जिह्मेजिह्मी
ते रुद्धेसुहृतंभवति स्वयशाः ओयशाउपस्थउपस्थाने॥उभेत्वष्टुर्बि
भ्यतुर्जायमानात्प्रतीचीसिंहंप्रतिजोषयेते॥ द्यावापृथिव्याविति वाहो
रात्रेइतिवारणी इतिवाप्रत्यक्तेसिंहंसहनंप्रत्यासेवेते॥१३॥ अष्टमे द्वि
तीयः पादः॥२॥ वनस्पतिर्व्याख्यातस्तस्यैषाभवति॥१॥ उपावसृजत्मं
न्यासमञ्जन्देवानांपाथऋतुथाहवींषि॥ वनस्पतिः शमितादेवोअग्निः

स्वदंतु हव्यं मधुना घृतेन ॥ उपवसृजात्मना त्मन्या समंजंदेवानामय ऋतुथा
हवींषि काले काले वनस्पतिः शमिता देवो अग्निरित्येतेत्रयः स्वदं
तु हव्यं मधुना च घृतेन च तत्को वनस्पतिर्यूप इति कात्थक्यो अग्निरिति शाक
पूणिस्तस्यैषा परा भवति ॥२॥ अंजंति त्वामध्वरे देवयंतो वनस्पते मधु
ना दैव्येन ॥ यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्द्रविणेह धत्ताद्यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे ॥ अं
जंति त्वामध्वरे देवान्कामयमाना वनस्पते मधुना दैव्येन घृतेन च यदूर्
ध्वस्तिष्ठास्यसि द्रविणानि च नो धास्यसि यद्वा ते क्षयो मातुरस्या उपस्थे
उपस्थाने अग्निरिति शाकपूणिस्तस्यैषा परा भवति ॥३॥ देवेभ्यो वनस्प
ते हवींषि हिरण्यपर्ण प्रदिवस्ते अर्थं प्रदक्षिणिद्रशनया नियूय ऋत

87

सर्व

॥ ४१ ॥

तस्येदं दिवसस्यधिमीरजिष्ठेः ॥ देवं भ्योवनस्पतेरह वींषिहिरण्यपर्णप्रतपर्णा
पिवोयमार्थेस्याहिरण्यवर्णपर्णोतिप्रदिवस्तेऽर्थं पुराणास्ते सोचीयंते
प्रश्नमोयज्ञस्यवह पथिमीरजिष्ठेर्नेतुनमेरजेस्यं नमैःअपिष्ठत्तमैरिति ८३
वातस्यैषापराभवति ॥ ७ ॥ वनस्पतेरशनवानिद्रयै पिष्टतमयावयुना
निविद्वान्नावहादेवत्रादिधिषोहवींषिप्रचेदातारमुतेषुवोचः ॥ व
नस्पतेरशनयासुरूपतमयावयुनानिविद्वान्नानानिप्रजानन्वह
देवोदातुहवींषिप्रब्रूहिचदातारमग्न्तेषुदेवेषुस्वाहाननयःस्वाहेत्ये
नस्तुस्वाहेतिवास्वावागाहेतिवास्वेप्राहेतिवास्वातेहविरुर्हेताति
वानासोऽस्यैषाभवति ॥ ५ ॥ सद्यो जातोव्यमिमीतयज्ञमग्निर्देवानाम

निरुक्त ४

भवन्तु रोगाः॥ अनुस्वहोतुः प्रदिश्य तस्यै वा वि स्वाहान्तं तेः हविरेदं जुदेवाः॥
सद्यो जायमानो निरमिमीत यज्ञमग्निर्देवानाम भवन्तु रोगा अस्य स्वहोतुः
प्रदिश्य तस्य वाच्यास्य स्वाहान्तं तं हविरिदं जुदेवा इतीमा आशीर्देवतानाम
उक्तो तानत्र यविं देवतां प्रयाजानुयाजा आग्नेयाः इत्युक्ते॥ ही॥ प्रयाजां अप्येअ
नुयाजां श्च केवलान्नर्जस्वन्तं हविषोद नभागे॥ घृतं चापं सु ऊर्जं चौषधीनाम
ग्नेश्च दीर्घमायुरस्तु देवाः॥ न वै प्रयाजा अनुयाजाश्च केवले ऊर्जस्वन्तो हवि
षः संतु भागाः॥ तवाग्ने यज्ञोयमस्तु सर्वस्तुभ्यं नमंतां प्रदिशश्चतस्रः॥ आ छं २
ग्नेया वै प्रयाजा आग्नेया अनुयाजा इति च ब्राह्मणं छंदो देवता इत्यपरं छंदां स्वी
सि वै प्र याजा छंदांस्यनुयाजा इति च ब्राह्मणम् ऋतुदेवता इत्यपरं स्ततः ॥८८॥

नै०१

श्वे २ ला २ प्राणा देवता इत्यपरम्प्राणा वैश्वानरो यो ऽपाना ऽनुया

यो वैश्वपाज्ञा: पञ्चावेत्तुयाजा इति च आम्नासंसामासदेवता इत्यपरमात्मा वैश्वयाज्ञा: जा इति आ

श्च जौ तु याजा इति च आसौम्यान्ग्नेया इति तु स्थिति भेक्तिमात्रमितरत्किमपेक्षु सेणं च १

नरिदमु चोतेयस्ये देवतायेह विर्ग्रहीतेस्यान्तांमनसा ध्याये दुष्कृरिष्यंनिति आ

ह विज्ञाय ततान्येतान्यकृ[illegible]ाञ्चीस्नक्तानि तेषां वासिष्ठमात्रेयैंगार्ग्यमदमि वा अश्वं

ति नाराशंसवंतिमेधातिथंदे घेतमसेप्रैषिकमित्तुभवंवेत्यतोज्ञानितन्न

नपात्वं तितन्न न पात्वेति ॥ ॐ ॥ अष्टमे तृतीयः पादः ॥ अ एमो ध्यायः समाप्तः ॥

अप यानिद्रष्टिव्यायतनानि सत्वानि स्तुतिलभंते तान्यश्वः प्रथमागामी ततोनुक्रमि

भवत्यश्वो व्याख्यातस्तस्यैषा भवेति ॥ १ ॥ अश्वो वोह्रो सुखेरथेहंसनासुप ष्याम स्तोषा

मुंचितोः ॥ शप्रो रामएवं नोमदेवारिन्मंडूकेर ह्वतीडायेंदोपरिस्नव ॥ अश्वो मर

वोंहास्तुरंवनोंहास्तुरमितिऋणयाणनामवृध्याणांपुएयंस्तुहितंभवन्ति
मानौव्याख्यानुरुक्तस्येषाभवति॥२॥मानोमित्रोवरुणोअर्यमायुरिंद्रऋभु रा२
क्षामरुतःपरि[illegible]॥यद्वाजिनोदेवजातस्यसप्तेःप्रवक्ष्यामो[illegible]वीर्या विदथे२
णि॥यद्वाजिनोदेवजातस्यसप्तेःसरणस्यप्रवक्ष्यामोयज्ञेविदथेवीर्या
णिमानस्त्वेमित्रश्चवरुणश्चार्यमाचायुश्चवायुरयनइंद्रश्चोरुक्षयणऋ
भुक्षणाश्चजेतिवामरुतश्चपरि[illegible]ख्यन्निःशंकोतुचेतुमात्मानंशंको
तिनहिंहुमितिवाशंकोतिहपितुमितिवासर्वेनःशंकरोत्वितिवाशं
कोतेवीतस्येषाभवति॥३॥कनिक्रदज्जनुषंप्रब्रुवाणइयर्तिवाचम सूर्य
रितेवनावं॥सुमंगलश्चशकुनेभवासिमात्वाकाचिदभिभाविश्व्याविद ॥२८॥

ख्य ३ ख्यं ४ 89

द्रा॥ न्यक्रन्दीज्जन्म प्रब्रुवाणो यथास्य शब्दस्तथा नामेरयति वाचमीरयितेव नावं
सुमंगलश्च शकुने भव कल्याणमंगलः मंगलं गिरतेर्गृणात्यर्थे गिरत्यनर्थानि
उत्त ति वांगलमंगवन्मज्जयति पापकमिति नैरुक्ता मोग छहिविति वा मा च त्वा काचि
दभिभूतिः सर्वतो विदत् समदमर्थमस्युक्तिं तं कपिंजलोऽभिवैवाचोत्तरमभि
५ष्ठ वादिन्यो [illegible]र्भवति॥४॥ भद्रं वद दक्षिणतो भद्रमुत्तरतो वद॥ भद्रं पुरस्तान्नो
वद भद्रं पश्चात्कपिंजल॥ इति सा निगदव्याख्याता गृत्समदो गृत्समदनो गृ
त्स इति मेधाविनाम गृणातेः स्तुतिकर्मणो मंडूका मज्जूका मज्जनान्मदते
र्वा मोदतिकर्मणो मंदतेर्वा तृप्तिकर्मणो मंडयतेरिति वैयाकरणा मंड एषा ६२
मोक इति वा मंडो मदेर्वा मुदेर्वा तेषामेषा भवति॥५॥ संवत्सरंशशया

नै-उ. न४

उत्तराई नौ ब्रीसणावृन्तचारिणः ॥ वाचं पर्जन्यजिन्वितां प्रमंडूका अवादिषुः ॥ संवत्स
निरूक्त रं शायाना ब्राह्मणा व्रतचारिणो ब्रुवाणा दपि वोपमार्थे स्याह्वा ह्मणां व्रतचारिणां इवर
इति वाचं पर्जन्यप्रीतां वोषो दिषुर्मंडूकाः वसिष्ठो वर्षकामः पर्जन्यं तुष्टाव तं म
ण्डूका अन्वमोदंत स मंडूकाननुमोदमानान् दृष्ट्वा तुष्टाव वेदि मिवादिन्यैर्यवीति पू
॥६॥ उपप्लवं वदमंडूकि वर्षमा वद तादुरि ॥ मध्ये ह्रदस्य प्लवस्व विगृह्य चतु
रः प्रदः ॥ इति सा निगद व्याख्याता ॥ नोशु वं त्ये नानिति वाम्यत्रु वंतएमेरि
वा ते षामुषाभवंति ॥७॥ प्रावेपामा बृहतो मादयंति प्रवाते जा इरिणे वर्वृताना
ः ॥ सोमस्येव मौजवतस्य भक्षो विभीदको जागृविर्मह्यमच्छान् ॥ प्रवेपि सूर्य
णो मामहतो विभीदकस्य फलानि मादयंति प्रवाते जाः प्रवते जा इरिणे व ॥८०॥

ते मा नाहरिणो निरिणो रिणा ते रपांसि भवत्स्वपारं नास्मा दोषध य इति । वामो
मोज वनो मज्ज चतिजा नो मज्ज वा न्स वर्ते तोमुंज वा न्मुंजो विसु च्चातरं पीकं पी येर
केष तेर्गोतिक र्मणाद्वयमपी तरे । ध्वैकेत स्मादेव वि भीद्रको बिक्षेद नाज्जान्ह
वि ज्ञोगिर णान्न्यस्य मच्छ द स्परां सत्येना स्वप्य मयानिदत्सु तेमि र्हि षरक्त
परिग्रह तस्यैत द्दार्षं विदयं नेयावा णोहं तेवरि णा तेरीरे ल्ला तेवा तेषोम
पापवेति ॥ ७ ॥ प्रेतेव यंत्रु प्रवूयं वेदाम मुयावेभ्यो वाचं वदता वदेभ्यः ॥ यदं
उयः पर्वतांसाकमा त्रावः श्लोकं घोषंभरथेंद्राय सोमिनः ॥ प्रवदंतु तेन प्रव
दाम वयंग्या वभ्यो वाचं वदत वदेभ्यो यदद्रयः पर्वता साद्दरणीयाः स
ह सोममारावः क्षिप्रकारिणः श्लोकः टणो ते घोषो घुष्यतः सोमिनो यद्यं

॥६१॥

स्येति वा सोमिनो गृहे स्थिति वा येन नराः प्रशस्यंते स नाराशंसो मंत्रस्तस्यैष प्र
भवति ॥८॥ अमंदान्स्तोमान्प्रभरे मनीषा सिंधावधि क्षियतो भाव्यस्य ॥ यो
मे सहस्रममिमीत सवानतूर्तो राजा श्रव इच्छमानः ॥ अमंदान्स्तोमानबा
बा४ लिशाननल्पान्वाल्पो वा अमत्तीमत्तिर्यो भवत्येवास्मात्प्रजं भवतीति वा बा
लो बलं भवतीति वा बलो वा प्रतिषेधः व्यवहितः प्रभरे मनीषया मनस ईष
या स्तुत्या प्रज्ञया वा सिंधावधि निवसतो भावव्यस्य राज्ञो यो मे सहस्रं निर प४
मिमीत सवानतूर्तो राजा तूर्णिरिति वा त्वरमाण इति वा प्रशंसामिच्छमानः
नवमे प्रथम ॥९॥ यज्ञसंयोगाद्राजा स्तुतिं लभेत राजसंयोगाद्युद्धोपकरणानि तेषां स्र्य
पादः ॥१ रथः प्रथमागामी भवति रथो रंहतेर्गतिकर्मणः स्थिरतेर्वा स्याद्विपरी ॥१॥

तस्यरममाणोसिंधुसिंधुष्ठतीति वारपतेर्वीतस्यैषाभवति॥१॥वनस्प
तेवीड्वंगोहिभूयाअस्मत्सखाप्रतरणःसुवीरः॥गोभिःसन्नद्धोअसिवी
लयस्वास्थातातेजयतुजेत्वानि॥वनस्पतेदृल्हांगोहिभवाअस्मत्सखाप्रतर
४ सुवीरः णःकल्याणवीरोगोभिःसन्नद्धोअसिवीलयस्वेतिसंस्तभस्वास्थातात
जयतुजेतव्यानिदुंदुभिरितिशब्दानुकरणंदुमोभिमित्रइतिवादुंदुभ्यतेवी
स्याद्वधकर्मणस्तस्यैषाभवति॥२॥उपश्वासयपृथिवीमुतद्यांपुरुत्रातेम
नुतांविष्ठितंजगत्॥सदुंदुभेसजूरिंद्रेणदेवैर्दूराद्दवीयोअपसेधशत्रून्
उपश्वासयपृथिवीचदिवंचबहुधातेघोषमन्यतांविष्ठितंस्थावरंजंगमं

नैरुक्त

८२

बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्रश्चिश्चा कृणोति समनावगत्य । इषुधिः संकाः पृतना
श्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसूतः ॥२॥

चय सदुंदुभे सजोषा इंद्राच देवैश्च दूराद्दूरतरमपसेध शत्रूनिषु
धिरिषूणां निधानं तस्यैषा भवति ॥ बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्र इतीषू
नभिप्रेत्य प्र[illegible]स्मयत इति वा वध्यमानः शब्दानुकरणं वा संकाः सच
तेः संपूर्वाद्वा किरतेः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसूत इति व्याख्यातं हस्तघ्नो हस्ते
हन्यते तस्यैषा भवति ॥ बह्वीनां पिता बहुरस्य ॥४॥ अहिरिव भोगैः पर्ये
ति बाहुं ज्याया हेतिं परिबाधमानः ॥ हस्तघ्नो हस्ते हन्यते तस्यैषा भवति
विश्वा वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमांसं परिपातु विश्वतः ॥ अहिरिव भोगैः
परिवेष्टयति बाहुं ज्याया वधात्परित्रायमाणो हस्तघ्नः सर्वाणि प्रज्ञाना स्वयं
नि प्रजानन्पुमान्पुरुमना भवति पुंसतेर्वा भीरां वा व्याख्या[illegible]तास्तेषामेषा ॥८२॥

भवति ॥५॥ रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः पुरो यत्र यत्र कामयते सुषारथिः ॥ अभी
शूनां महिमानं पनायत मनः पश्चादनुयच्छंति रश्मयः ॥ रथे तिष्ठन्नयति वा
जिनः पुरस्तात्सतो यत्र यत्र कामयते सुषारथिः कल्याणसारथिरभीशूनां म
हिमानं पूजयत मनः पश्चात्सतोनुयच्छंति रश्मयो धनुर्धन्वतेर्गतिकर्मणो
वधकर्मणो वा धन्वंत्यस्मादिषवस्तस्यैषा भवति ॥६॥ धन्वना गा धन्वना
जिं जयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम ॥ धनुः शत्रोरपकामं कृणोति धन्व
ना सर्वाः प्रदिशो जयेम ॥ इति सा निगदव्याख्याता समदः समदो वात्तेः सं
मदो वा मदतेर्ज्या जयतेर्वा जिनातेर्वा प्रजावयतीषूनिति वा तस्या एषा भ
वति ॥७॥ वक्ष्यंतीवेदा गनीगंति कर्णं प्रियं सखायं परिषस्वजाना ॥ योषेव

नै

वशिके वितनाधिधचेन्याइयंसमनेपारयंती॥ वस्यंतीवागकेतिकृणं॥ द्रु
यमिव सरवायपिंखुपरिषजमाना योषेवशब्दं करोतिवितनाधि धनुषि
ज्येयंसमनेसंयामेपारयंतीक्षुरिषुतेगेतिकमीणस्तस्येषाभवति॥ चा॥ सु
पर्णीवस्तेमृगोअस्यादंतोगोभिःसंनद्धापततिप्रसूना॥ यत्रानरःसंचवि
चद्रवंतितत्रास्मभ्यमिषवःशर्मयंसन्॥ सुपर्णीवस्तइतिवाजानभिप्रेत्य
मृगमयोस्यादंतोमृगयतेवीगोभिःसन्नद्धापततिप्रसूतेतियाख्यातंयत्र
नराःसंद्रवंतिचविद्रवंतिचतत्रास्मभ्यमिषवःशर्मयच्छंतुसरणंसंग्रा
मेषुश्वाजनीकरोत्याहुःकशापकाशयतिभयमश्वाय कृष्यतेवीएमावाचा
२।१ पुनःप्रकाशयत्यर्थान्शयानायकोशानेवीषेकशायाएषाभवति॥ रा॥ आ ॥६३॥

२।२

स्यी

जंघंति सा चैषां जघनां उपजिघ्नते॥ अश्वाजनि प्रचेतसो ऽश्वां समत्सु चोदय॥
आघ्नंति सान्वेषां सरणानि सक्थीनि सक्थि सचतेरासक्तोस्मिन्कायो ज
घनानि चोपघ्नंति जघनं जंघन्यते ऽश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वांत्सुमे समर
णेषु संग्रामेषु चोदयो॥ उलूखलमुरुकरं वो र्ध्वखं वो र्करं वा उरु मे कुर्वित्यब्रवी
त्तदुलूखलमभवदुरुकरं वैतत्तदुलूखलमित्याचक्षते परोक्षेणेति च ब्रा
ह्मणं तस्यैषा भवति॥१०॥ यच्चिद्धि त्वं गृहे गृह उलूखलक युज्यसे॥ इह द्युम
त्तमं वद जयतामिव दुंदुभिः॥ इति सा निगदव्याख्याता॥११॥ नवमे द्वितीयः
पादः॥ वृषभः प्रजां वर्षतीति वातिबृहति रेत इति वा तद्वृषकर्मा वर्षणा
द्वृषभस्तस्यैषा भवति॥१२॥ न्यक्रंदयन्नुपयन्त एनममेहयन्वृषभं मध्य आजेः॥

नै०उम०

तेनस्त्रमर्वैरातवस्सुहस्त्रेगवांमुऊलः प्रधनेजिग्नाय॥ न्यकंदयन्तुपूए
नमितिव्याख्यातममेहयन्त्रेषमुंमध्याआजयूस्याजवनस्येतिवाने
नैस्त्रमर्वैराज्जानंमर्वैत्तिरत्तिकमीलह्रासुमर्वै [illegible] हस्त्रेगवांमुऊलः स ३
प्रधनेजिगायप्रधनरतिसंग्रामनाम्रकीर्णान्यास्मिधनानिभवंतितुद्य म४
णोदुममयोधनस्तत्रेतिहासमाचहूनेमुऊलोभार्म्यर्ष्यरिषिर्वषष्यंचद्रुघ
तंचद्युत्कासंग्यामेयावहत्याजिजिगायत्तदभिवादिन्येषण्र्भवति।२।८
मंतंपत्र्यवृषमस्ययुंजंकाष्ठायामध्येदुघणांत्रायानं॥येनजिगायत्रांव त
सहस्त्रंगवांमुऊलःप्रतनाज्येषु॥२मंतपत्र्यवृषस्यसहयुंजेकाष्ठाया स्त्रये
मध्येदुघणांत्रायानंयेनजिगायत्रातवसहस्रंगवांमुऊलःप्रतनाज्येषु ॥१४॥
भर

इमं तं पश्यत वृषभस्य युञ्जं काष्ठाया मध्ये द्रुघणं शयानं येन जिगाय शत
वत्सहस्रं गवां मुद्गलः पृतनाज्येषु पृतनाज्य इति संग्रामनाम पृतनाना
मजयनाद्वाजयनाद्वा मुद्गलो मुद्गवान्मुद्गिलो मदनं गिलतीति वा मदं गि ति३
लो वा मुदं गिलो वा भार्म्यश्वो भृम्यश्वस्य पुत्रो भृम्यश्वो भृमयोऽस्याश्वा अश्व
भरणाद्वा पितुरित्यन्ननाम पातेर्वा पिबतेर्वा प्यायतेर्वा तस्यैषा भव
ति ॥३॥ पितुं नु स्तोषं महो धर्माणं तविषीं ॥ यस्य त्रितो व्योजसा वृत्रं वि
पर्वमर्दयत् ॥ तं पितुं स्तौमि महतो धारयितारं बलस्य तविषीति बल
नाम तवतेर्वा वृद्धिकर्मणो यस्य त्रितो व्योजसा बलेन त्रिस्थान इन्द्रो
वृत्रं विपर्वाणं व्यर्दयति नद्यो व्याख्यातास्तासामेषा भवति ॥४॥ इमं मे

नै ९५

गंगेयमुनेसरस्वतिशुतुद्रिस्तोमंसचतापरुष्ण्या॥ असि मरुद्वृधेवि
तस्तयार्जीकीयेशृणुह्यासुषोमया॥ इमंमेगंगेयमुनेसरस्वतिशुतुद्रिप ९५॥
रुष्णि स्तोममासेवध्वमसि चसहमरुद्वृधेवितस्तयार्जीकीयशृ
णुहिसुषोमयाचेतिसमस्तार्थोयेकपदंनिरुक्तं गंगागमनाद्यमुनाप्र
युवतीगच्छतीतिवाप्रवियुतंगच्छतीतिवा स्वतीसरइत्युदकंसर्वतेस्त नाम.५
द्वतीशुतुद्रीशुद्राविणीक्षिप्रद्राविण्याशुतुन्नेवद्रवतीतिवेरावतीपरु
व३ ष्णीत्याहुःपर्ववतीकुटिलगामिन्यसिक्न्यशुक्लासितासितमितिवर्णनाम
सितेर तस्प्रतिषेधोमरुद्वृधाःसर्वानद्योमरुतएनावर्धयंतिवितस्ताविदग्धा सर्य
विवृद्धामहाकूलार्जीकीयांविपाडित्याहुःऋजीकप्रभवावाऋजुगामिनी ॥९५॥

ई

वा विपाद्विपाट नाद्धो विपाशा नाद्धा विशूपणो द्वापाशा अस्यो वपा रयंत वृसि
ष्ठ स्य मुस्म षीत स्त स्पाद्वि पा ल्तु च्ये तेप्र वे मासी दुः हे जिरा सुषोमा सिंधुर्ये देन
म मिम सु वंति न घः सिंधुः स्यंद नादापा आपो तेस्तासी मे षा म वंति ।। ५ ।। आ
पो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन ।। महे रणाय चक्षसे ।। आपो हि ष्ठ
सु मयोभु वस्तो भो नाय ध तेम ह तेच नो रणाय स्म णी या य दर्शनाय योषध्य
उषिं धयंती ति वो ष स्ये ना धयंतीति वादोषे धयंती ति वा नासामेषा मवंति ।६।
या उषध्यः प्रवीजानादेवेभ्यस्त्रियुगं पुरा ।। मनैतु बै भ्रू णाम हं शतं धामा
निसप्तच ।। या उषध्यः प्रवीजा तादेवेभ्य स्त्री णि युगानि पुरा मन्ये नु तद्भ्व
णा महह बभ्रु व र्णानां भरणानां हरणानामिति वा ।। शतं धामानि सप्तच ।। धा

नै. १८

मानित्रयाणिभवंतिस्त्वानानिनामानिजन्मानीतिस्त्वानान्यत्रामिप्रेतानि

सत्रराते पुरुषस्य मर्माणि तेषेनादधतीति वा रात्रिर्व्याख्याता तस्या एषा

भवति॥७॥आरात्रिपार्थिवंरजः पितुरप्रायिधामभिः॥ दिवः सदांसिबृह

तीवितिष्ठस आत्वेषं वर्ततेतमः॥ आपूपुरस्त्वं रात्रि पार्थिवं रजस्त्वानैर्म

मस्य दिवः सदांसिबृहतीमहतीवितिष्ठस आवर्तते त्वेषं तमोरजोरण्यान्य

रण्यस्य पत्न्यरण्यम पार्णं ग्रामादरमणं भवतीति वा तस्या एषा भवति॥ ८॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ या प्रेव नश्यसि॥ कथाग्रामंनपृच्छसिनत्वाभीरि

वविंदतीं३॥ अरण्यानीयेनामामंत्रयते या सावरण्यानिवनानि पराचीव

नपश्यसि कथं ग्रामं न पृच्छसि न त्वा भीर्विंदतीवेती वः परिभयार्थेवाश्चद्धा सूर्य. ॥१६॥

श्रद्धानात्तस्याएषाभवति॥९॥श्रद्धयाग्निःसमिध्यतेश्रद्धयाहूयतेहविः॥
श्रद्धांभगस्यमूर्धनिवचसावेदयामसि॥श्रद्धयाग्निःसाधुसमिध्यतेश्र
द्धयाहविःसाधुहूयतेश्रद्धांभगस्यभागधेयस्यमूर्द्धनिप्रधानांगेवचने
नावेदयामःपृथिवीव्याख्यातातस्याएषाभवति॥१०॥स्योनापृथिविभ
वान्नृक्षरानिवेशनी॥यच्छानःशर्मसप्रथः॥सुखानःपृथिवीभवान्नृ
क्षरानिवेशन्यृक्षरःकंटकऋच्छतेःकंटकःकंतपोवाकृंटतो[illegible]वी कंततेवोदे
स्याऽइतिकर्मणाउऽत्ततरोभवतियच्छनःशर्मयच्छतुचारणंसर्वतःपृथु
वीव्याख्यातातस्याएषाभवति॥११॥अमीषांचित्तंप्रतिलोभयंतीगृहा
णांगान्यप्वेपरेहि॥अभिप्रेहिनिर्दहहृत्सुशोकैरंधेनामित्रास्तमसास

उत्तरार्द्धनि-
६२॥

वं तां॥ अमीषां चित्तानि प्रतिलोभयमाना गृहाणांगान्यप्वे परेहि अभि प्रेहि
निर्दह हृत्सु शोकैरंधेनामित्रांस्तमसा सचंतामग्नाय्यग्नेः प
त्नी तस्या एषा भवति॥१२॥ इहेंद्राणीमुपह्वये वरुणानीं स्वस्तये॥ अग्ना
यीं सोमपीतये॥ इति सा निगदव्याख्याता॥१३॥ नवमे तृतीयः पादः॥
अथातो द्विवद्धान्युदूखलं व्याख्यातं मुसलं मुहुः सरं तयोरेषा भवति॥
॥१॥ आयजी वाजसातमा ता ह्युच्चा विजर्भृतः॥ हरी इवांधांसि बप्सता॥ आ
य ए व्ये अन्नानां संभक्ततमे ते ह्युच्चै विह्रियेते हरी इवांधा॰ नि संजाने
हविर्धाने हविषां निधाने तयोरेषा भवति॥२॥ आ वामुपस्थमद्रुहा सूर्य
देवाः सीदंतु यज्ञियाः॥ इहाद्य सोमपीतये॥ आसीदंतु वामुपस्थ उप ॥८७॥

स्थानं यज्ञियादेवाय ज्ञसंपादिनरहाय सोमपानाय द्यावापृथिव्यौ व्या
ख्याते तयोरेषाम वेति ॥३॥ द्यावा नः पृथिवी इमं सिध्रम द्य दिविसि
स्पृशं यज्ञं देवेषु यच्छतां ॥ द्यावापृथिव्यौ नः इमं साधनमद्य दिविस्पृशं
यज्ञं देवेषु नियच्छतां विपाट्छुतुद्री पयसा प्रजवेते व्याख्याते तयोरेषा
म वेति ॥४॥ प्र पर्वतानामुशती उपस्थादश्वे इव विषिते हासमाने ॥ ना४
व४ गावेव शुभ्रे मातरा रिहाणे विपाट्छुतुद्री पयसा जवेते ॥ पर्वतानामुपस्थादु
पस्थानादुशत्यौ कामयमाने अश्वे इव विसृते इति वा हासमाने हासतिस्प विषमेर वार्
र्धीयां हर्षमाणे वा गानाविव शुभ्रे मातरौ रिहाणे विपाट्छुतुद्री प
यसा प्रजवेते व्याख्याते निरुक्ते न्यौ वारिणौ वा रिषण्यौ वा तयो = रेषाम

द्री २

नि
निरुक्ते
उ०९॥

वति॥५॥ते आचरंती समनेव योषा माते व पुत्रं बिभृतामुपस्थे॥ अपशत्रू
न्विध्यतां संविदाने आर्त्नी इमे विष्फुरंती अमित्रान्॥ ते आचरंत्यौ सम
नसाविव योषे माते व पुत्रं बिभृतामुपस्थ उपस्थाने परात्रूंश्चि विध्यतां संविदाने
आर्त्न्यौ विमे वि[illegible] त्याव मित्रां शुनासीरौ शुनो वायुः शु एत्यंतरिक्षे
सीर आदित्यः सरणात्तयोरेषा भवति॥६॥ शुनासीराविमां वाचं
जुषेथां यद्दिवि चक्रथुः पयः॥ तेनेमामुपसिंचतं॥ इति सा निगद व्याख्या
ता देवीजोष्ट्री देव्यौ जोष्ट्र्यौ द्यावापृथिव्या विति वा होरात्रे इति वा स
स्यं च समा चेति कात्थक्यस्तयोरेष संप्रैषो भवति॥७॥ देवी जोष्ट्री वसु सस्यंश्च
धितिय योरन्या घा द्वेषांसि॥ यूयं वदान्या वक्षद्वसु वार्याणि यजमाना ॥९२॥

२ श्री

यवसुवनेवसुधेयस्यवीतांयज॥देवीजोष्ट्रीदेव्यौजोषयित्र्यौवसुधा-
ययोरन्याघानिद्वेषांस्यवयावयत्यावहत्यन्यावसूनिवर्षनीयानियज नर
मानायवसुवननायचवसुधानायचवीतांपिबेतांकामयेतांवायजेति
संप्रैषोदेवीऊर्जाहुतीदेव्याऊर्जाह्वान्योघावापृथिव्याविति वाहोरात्रेइ
५चैं× तिवासस्यंचसमाऽतिकाक्वकृत्त्वयोरेषसंप्रैषोभवति॥चादेवीऊ
र्जाहुतीइषमूर्जमन्यावक्षत्सग्धिंसपीतिमन्यांनवेनपूर्वंदयमाना
स्यामपुराणेननवेनाम्मूर्जमूर्जाहुतीऊर्जयमानेधत्तांवसुवनेवसुं नेर
सुधेयस्यवीतांयज॥देवीऊर्जाहुतीदेव्याऊर्जाह्वान्यावक्षच्चरसं
तांवहत्यन्यासहसग्धिंचसहसपीतिंचान्यानवेनपूर्वंदयमानास्या
२नर

नि॰ रु॰

४ न॰ १ मधुराशो न त्वं तान्त्संजोषसजोहृतीउज्जीयमाने अधातां वसुवननाय वृत्सु म॰ ९
धानाय च वीतां पिबेतां कामयेतां वायजेति संप्रैषो यजेति संप्रैषः॥[illegible]॥
नवमे चतुर्थः पादः॥ नवमोध्यायः समाप्तः॥६॥ ॐ॥ अथातो मध्यस्था
नादेवतास्तासां वायुः प्रथमागामी भवति वायुर्वातेर्वेतेर्वा स्याद्गति
कर्मण एतेरिति स्थौलाष्ठीविरनर्थको वकारस्तस्यैषा भवति॥१॥
वायवायाहि दर्शतेमे सोमा अरंकृताः॥ तेषां पाहि श्रुधी हवं॥ वायवा
याहि दर्शनीयेमे सोमा अरंकृता अलंकृतास्तेषां पिब शृणु नो ह्वानमिति कमन्यं
मध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापरा भवति॥२॥ आसस्राणासः शवसान सर्व
मच्छेंद्रं सुचक्रे रथ्यासो अश्वाः॥ अभिश्रव ऋज्यंतो वहेयुर्नू चिन्नु ॥१०॥

कायोरुमतंविदस्येत॥ आसस्यवांसोमिवजायमानमिंद्रंकृण्वाणंचक्रेर
येयोगायरध्याश्वारपस्यवोह्वारस्नन्यंतसजुगमिनोत्वमोमिवहेयु पिर
र्नवंचपुराणंचत्रवरत्यत्वनामश्चेयतरतिसनोवायोत्वास्यमत्तोयघा
नविदस्यादितीउप्रचानेत्येवनेघंहुकेवायुकर्मामयप्रधानेत्यपरंवरु
णोवृणोतीतिसतस्तस्येषाभवति॥३॥नीचीनबारंवरुणःकवंधंप्र
ससर्जरोदसीअंतरिक्षं॥तेनविश्वस्यभुवनस्यराजायवंनवृष्टिर्व्युन
त्तिभूम॥नीचीनद्वारंवरुणःकवंधंमेघंकवनमुदकंभवतिकमास्मिं
धीयतउदकमपिकवंधमुच्यतेबंधिरनिभृतत्वेकमनिभृतंचप्रसृज
तिद्यावापृथिव्योश्चांतरिक्षंचमहत्वेनतेनसर्वस्यभुवनस्यराजायवमि

मै मे।

वरुषि र्वुनत्रिंशमिंतस्यैपापराम वति॥४॥ नमन्मु समनागिरापिन्द्र

चमन्यमिः॥नाभाकस्यप्रशास्तिमुर्दःसिंधूनासुपोदयेसप्तस्वसासमध्य

मोनमंतामन्युकेसमे॥तंस्वामिष्टोमिसमान्यागिरागीत्यास्तुत्या ... या घि

न्द्रंगां चमननीयेस्तोमैर्नाभाकस्यप्रशास्तिमिसौ[?]श्रीमाकोवमन्वयंस्य

५ मा द... नानामासामपासुपोदयेसप्तस्वसारमेनमाह वाग्भिःसमध्यमइति

निरुच्यतेष्वेषएवमन्वति॥नमंतामन्यकेसमे॥माम्नवन्नेन्यकेसर्वेयेनो

ह्विषंतिदुर्धियःपापधियःपापसंकल्पास्तद्रौरेतीतिसन्तोरोस्त्यमाणाड्

वतीतिनायेदयतेवीयदस्तंतद्रुडस्यरुडत्वमितिका...कंयदरोदीत्तद्रुद्रस्य स्वर्ग

रुद्रत्वमितिहारिद्रविकं तस्यैपामवति॥५॥इमारुद्रायस्थिरधन्वनेगि॥१०॥

100

८ रः॥ नमोस्तु ये रोवेद्वाय स्वधाम्नै॥ नमो ह्राय सहमानाय वेधसे। तिग्मायुधाय भ
रता नमो स्तु नः॥ इमा रुद्राय दृढधन्वने गिरः क्षिप्रेषवे देवायान्वते षाढा
या नमो सहमानाय विधात्रे तिग्मायुधाय भरत नमो स्तु नस्तिग्मे तेजते रुस
ह कर्मणा॥ आयुधम्यो धन्वानस्यै पापरो भवति। या ते दिद्युदवसृष्टा दिव
स्परि क्ष्मया चरति परि सा वृणक्तु नः॥ सहस्रं ते स्वपिवात भेषजा मा नस्तो
केषु तनयेषु रीरिषः॥ या ते दिद्युदवसृष्टा दिवस्परि दिवो धि दिद्युधते वीधु
तेवं क्ष्मया चरति क्ष्मा पृथिवी तस्यां चरति तया चरति विक्ष्मापयति चरती
ति वा परिवृणक्तु नः सा सहस्रं ते स्वा स्वपिवातं भेषज्यानि मा नस्तोकेषु तनयेषु पोत्रेषु
चरीरिषः स्तोकं तु घते स्तनयं तनोते रग्निरूपि [illegible] ष्यते तस्यैवाभव

॥२ रु ७१

ति॥७॥जराबोधतद्विविड्ढिविशेविशेयज्ञियाय॥स्तोमंरुद्रायदृशीकं॥
जरास्तुतिर्जरतेस्तुतिकर्मणः स्तांबोधतयाबोधयितरितिवातद्विविड्ढित
त्कुरुमनुष्यस्यमनुष्यस्ययजनायस्तोमंरुद्रायदर्शनीयमिंद्रइरांदृशानीति
वेरांददातीतिवेरांदधातीतिवेरांदारयतइतिवेरांधारयतइतिवेंदवेंद्रवां
तइतिवेंदोरमतइतिवेंधेंम्रतानीतिवातद्यदेनंप्राणेःसमैंधतनदिंद्रस्यें
द्रत्वमितिविज्ञायतइदंकरणादित्याग्रायणाइदंदर्शनादित्यौपमन्यवेंद्रपा
वस्यइंदतेर्वैश्वर्यकर्मणइंछत्रूणांदारयितावाद्रावयितावादरयिता
वयज्वनांतस्यैषाभवति॥८॥अदर्दरुत्समसृजोविखानित्वमर्णवान्वं सर्दं
धानांअरम्णाः॥महांतमिंद्रपर्वतंवियद्वःसृजोविधारात्वदानव

वेहन्र॥ ... समुसउसदनाद्धोसंयदनाद्धौनयनाद्व। यस्र ॥ स्यरत्ना
नित्तमर्गोवानरास्थितएतान्याध्यमिकासंस्त्यायान्बाव्ध्यमानानरस्मा।
रक्ष्मातिः संयमनकर्मीविसर्जनकर्मीवामहांतमिंद्रपर्वतंमेघंयद्वृत्रं॥
यत्सृजोस्यधारास्त्रवाहन्नेनंदानेकर्मीणांतस्यैषापरामवित्ति॥ २॥ योजा
तएवप्रथमोमनस्वान्देवोदेवान्क्रतुनापर्यभूषत्॥ यस्यशुष्माद्रोदसीअभ्य
सेतांनृम्णस्यमह्नासजनासइंद्रः॥ योजातएवप्रथमोमनस्वीदेवो
देवान्क्रतुनाकर्मणापर्यभवत्सर्वेषामुपरिस्त्वंदेवोमत्तिर्यायस्यबला
द्यावापृथिव्यावप्यभीतांनृम्णास्यमह्नाबलस्यमहत्वेनसजनासइंद्रइ
त्यवेहृष्ट्वापोस्यप्रीतिर्भवत्यास्यानसंयुक्तापर्जन्यस्यपेरायंतविपरीत

बिर

स्य तर्पयिता जन्यः परो जेता वा जनयिता वा प्रार्जयिता वा रसानां तस्यैषा
भवति ॥१०॥ वि वृक्षान्हंत्युत हंति रक्षसो विश्वं बिभाय भुवनं महावधा
त् ॥ उतानागा ईषते वृष्ण्यावतो यत्पर्जन्य स्तनयन्हंति दुष्कृतः ॥ विहंति
वृक्षान्विहंति च रक्षांसि सर्वाणि चास्माद्भूतानि बिभ्यति महावधान्महा
न्ह्यस्य वधोप्यनपराधो भीतः पलायते वर्षकर्मवतो यत्पर्जन्य स्तनय
न्हंति दुष्कृतः पापकृतो बृहस्पतिर्बृहतः पाता वा पालयिता वा तस्यैषा भ
वति ॥११॥ अश्नापिनद्धं मधु पर्यपश्यन्मत्स्यं न दीन उदनि क्षियंतं ॥ निष्ट
ज्जभार चमसं न वृक्षाद्बृहस्पतिर्विरवेणा विकृत्य ॥ अश्नानवता मेघेना स्तप
पिनद्धं मधु पर्यपश्यन्मत्स्यमिव दीन उदके निवसंतं निर्जहार तच्चमस ॥१००२॥

क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनेव जयामसि । गामश्वं पोषयित्न्वा स नो मृडातीदृशे । क्षेत्रस्य

पत्युर्हितेनेव जयामो गामश्वं पुष्टं पोषयित्नु चाहरति । स नो मृडाति ईदृशे । बलेन वा

मिव वहन्नाम्नमसः कस्माञ्चमेत्यस्मिन्निति बृहस्पतिर्विरवेण शाब्देन विचत्य

ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मणः पाता वा पालयिता वा तस्यैषा भवति ॥ १२ ॥ अश्मा

स्यमवतं ब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभियमोजसातृणत् । तमेव विश्वे पपिरे

स्वर्दृशो बहु साकं सिसिचुरुत्समुद्रिणं ॥ अशनवंतमास्यंदनवंतमवाति

तं ब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभियमोजसा बलेनाभ्यतृणत्तमेव सर्वे पिबंति र

श्मयः स्वर्दृशो बहु नं सहासिंचुत्समुद्रिणमुदकवंतं ॥ १३ ॥ दशमे प्रथमः

दी २ पादः ॥ क्षेत्रस्य पतिः क्षेत्रं हियते निवासकर्मणस्तस्य पाता वा पालयिता

वा तस्यैषा भवति ॥ १४ ॥ क्षेत्रस्य पते मधुमंतमूर्मिं धेनुरिव पयो अस्मासु

धुक्ष्व । मधुश्चुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयंतु ॥ क्षेत्रस्य पते

पुनेनना म
...पति क
पद्या न
मी प्र ना क
मी वा तस्यै
षा परा भव
ति ॥ १ ॥ २

त्येकं मधुमंतं मधुश्रुतमिति यथा

मधुमंतमूर्मिं घृतुरिवपयोऽस्मासु धुक्ष्वेति मधुश्रुतं घृतमिवोदकेषु
घृतस्य तु स्य नः पातारो वा [illegible] पालयितारो वा अस्य जयंतु स्थल स्ति मिम
दीन कर्मीन घस समान्या अर्चि समानामियाहारं भत्ति तज्ज्ञामि भवतीत्यप वर
२यथा४ रंहि रराय रूपः स हि रराय संहिगितिय थांक घाचविशेषो जामीं भवतीत्य
४ हृ.२ पाठः परं॥ मंद्र कार वीर कान्मंद्र कोदर कादिवेतियथा॥ वास्तोष्पति॥॥ वा
103 स्तुवसते र्निवास कर्मीणस्तस्यपाता वा पालयिता वा तस्य पाम भवति॥
२॥ अमीवहा वास्तोष्पते विश्वारूपाण्याविशन्॥ सखा सुशेव एधि नः॥ अम्य
मेनहा वास्तोष्पते सर्वाणि रूपाण्याविशन् सखा नः सुसुखो भव इति सु खोव
खनामपश्चिष्य ते विकारो नाम करणोत स्थान रापाभिंगी विभाषि तं तु

णः शिवमित्यप्यस्य भवति यद्रूपं कामयते तत्तद्देवता भवति ॥ रूपं रूपं म
घवा बोभवीतीत्यपि निगमो भवति ॥ वाचस्पतिर्वाचः पाता वा पालयिता वा
तस्यैषा भवति ॥ ॥ पुनरेहि वाचस्पते देवेन मनसा सह ॥ वसोष्पते निराम
य मय्येव तन्वं मम ॥ इति सा निगद व्याख्याता ॥ अपां नपात्तनूनपात्रा व्याख्यातस्त
स्यैषा भवति ॥ ॥ यो अनिध्मो दीदयदप्स्वन्तर्यं विप्रास ईळते अध्वरेषु ।
अपां नपान्मधुमतीरपो दा याभिरिन्द्रो वावृधे वीर्याय ॥ यो निध्मो दीप्यतेऽभ्यं
तरमप्सु यं मेधाविनः स्तुवन्ति यज्ञेषु सो पां नपान्मधुमतीरपो देह्यभिषवाय
याभिरिन्द्रो वर्धते वीर्याय वीरकर्मणे यमोऽयवतीति स ततस्तस्यैषा भवति ॥
६ ॥ परेयिवांसं प्रवतो महीरनु बहुभ्यः पन्थामनुपस्पशानं ॥ वैवस्वतं संग

पर्यागतवतं १

१८ नंजनानांयमंराजानंहविषादुवस्य।।परेयिवांसंप्रवतोमहीरनुबउद्दतोनि
वतहृत्यवत्तिगैत्तिकर्मोवकुभ्यः पंथामनुपस्पाशयमानंनैवस्वतंसंगमनंज
नानांयमंराजानंहविषादुवस्येत्तिदुवस्यत्तिराभ्रोत्तिकर्मास्मिरपियमउच्य
तेनमेत्तारोचोनुप्रवदंत्ति।।६।।सेनेवस्ष्टामंदधात्यस्तुनेदिद्युलेषप्रती
का।।यमोहजातोयमोजनिर्लजारःकनीनांपतिर्जनीनां।।तंवंघरोपाव
येवंसत्यास्तुगावोनहंतरहंदं।।इत्तिद्विपदाःसेनेवस्ष्टामथेवावक्तंवा
दधात्यस्तुरिवदिद्युलेषप्रतीकामयप्रतीकामहस्रतीकादीप्रतीकाना।
यमोहजातइंद्रेणसहसंगतः।।यमाविहेहमातरेत्युपिनिगमोभवत्ति।।य सर्व
मइवजातोयमोजनिष्यमाणोजारःकनीनांजरयिताकन्यानांपतिर्ज ।।१०८।।

नीनां पालयिता जायानां नस्त्रधा नाहि यज्ञसंयोगे नेम भवंति॥ तृतीयो ऽग्नि
र्दपतिरित्युपनिगमो भवति॥ तं वश्वराथा चरं त्याप श्वाऽउ त्या वसत्या निव २२
संत्यौ षधाऽउ त्यास्तं यथा गाव आप्नुवंति न पाप्नुयामेद्धं सम्यद्धं योगेमिंद्रि
×न्वोध प्र मीयते स्त्राय ते संमिं[illegible]नोऽवतीति वा मद्यते वीतस्येषा भवति॥ आ
मित्रो जनान्यातयति ब्रुवाणो मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्यां॥ मित्रः कृष्टी
र निमिषाभि चष्टे मित्राय हव्यं घृतवज्जुहोत॥ मित्रो जनानायातयति
प्रब्रुवाणः शब्दं कुर्वन्मित्रः ऽवधारयति पृथिवीं च दिवं च मित्रः कृष्टीर
निमिषन्नभिविपश्यतीति कृष्टयइति मनुष्यनाम कर्मवंतो भवंति वि
न ष्टदेहा वा मित्राय हव्यं घृतवज्जुहोतेति व्याख्यातं जुहोतिर्दानकर्मा काःक

×मरु त्ति२

मनोवाक्कर्मणो वा सुखो वात स्यैषा भवति ॥ ॥ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूत
स्य जातः पतिरेक आसीत् ॥ स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा
×मरु विधेम ॥ हिरण्यगर्भो हिरण्ययो गर्भो हिरण्मयो गर्भोऽस्येति वा गर्भो गर्भो गृणा
४दा त्यर्थे गिरत्यनर्थानिति वा यदा हि स्त्री गुणान् गृह्णाति गुणाश्चास्या गृह्यन्तेऽथ गर्भो
भवति समभवदग्रे भूतस्य जातः पतिरेको बभूव स धारयति पृथिवीं
च दिवं च कस्मै देवाय हविषा विधेमेति व्याख्यातं विधतिर्दानकर्मा सरस्वा
न्व्याख्यातस्तस्यैषा भवति ॥ ॥ ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्चुतः ॥ ते
भिर्मा मधुपसिंचतं ॥ न्नोऽविता भव ॥ इति सा निगदव्याख्याता ॥ ॥ दशमे द्वितीयः स्तृय
यः पादः ॥ विश्वकर्मा सर्वस्य कर्त्ता तस्यैषा भवति ॥ ॥ विश्वकर्मा विमना ॥१०५॥

आद्विहाया धाता विधाता परमोत संदृक्॥ तेषामिष्टानि समिषा मदंति
यत्रा सप्तऋषीन्पर एकमाहुः॥ विश्वकर्मा विम्नतमना व्याप्ता धाता च वि
धाता च परमश्च संदृष्टा भ्रतानां तेषामिष्टानि वाकं तानि वाकं तानि
नि वाग तानि वाम तानि वान तानि वाद्भिः सह संमोदंते यत्रैतानि सप्तऋ
षीणानि ज्योतींषि तेभ्यः पर आदित्यस्तान्येतस्मिन्नेकं भवतीत्यधिदै
वतमथाध्यात्मं विश्वकर्मा विम्नतमना व्याप्ता धाता च विधाता च परमश्च
संदृशीयितेंद्रियाणामेषामिष्टानि वा कं तानि वाकं तानि वा [illegible]
ग तानि वाम तानि वान तानि वान्नेन सह संमोदंते यत्रैमानि सप्तऋषी
णानींद्रियाणि तेभ्यः पर आत्मा तान्यस्मिन्नेकं भवतीत्यात्मगतिमाचष्टे।

तस्ये त्तिहा समाचष्ट तेविश्वकर्मा भौवनः सर्वमेधे सर्वाणि भूतानि जुहवांचकार स आत्मानमप्यं ततोऽजुहवांचकार तदभिवादिन्येषर्ग्भवति ॥ य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वदिति तस्योत्तरा भूयसे निर्वचनाय ॥ २ ॥ विश्वकर्मन्हविषा वावृधानः स्वयं यजस्व पृथिवीमुत द्यां ॥ मुह्यंत्वन्ये अभितो सपत्ना इहास्माकं मघवा सूरिरस्तु ॥ विश्वकर्मन्हविषा वर्धयमानः स्वयं यजस्व पृथिवीं च दिवं च मुह्यंत्वन्ये अभितो जनासः सपत्ना इहास्माकं मघवा सूरिरस्तु प्रज्ञाता तार्क्ष्यस्त्वष्ट्रा व्याख्यातः तीर्णेऽन्तरिक्षे क्षियति तूर्णमर्थं रक्षत्यश्नोते वा तस्यैषा भवति ॥ ३ ॥ त्यमू षु वाजिनं देवजूतं सहावानं तरुतारं रथानां ॥ अरिष्टनेमिं

जनो

सर्य ॥ १० ॥

प्रतनाजेमा॒श्रुंस्वस्त्ययेना स्र्यैमिह॒द्रु वेम॥ तेन्त्रामन्त्रवं तेजन्मतिर्गतिः श्रीत्तिवी
देवजन्मतं देवगतं देवश्रीत्तिं वासहस्त्रं तं तारयित्तारं रथानाममरिष्टनेमिं पृतना
जितमाशुं स्वस्तये ताक्ष्यैमिहह्वयेमेति कमन्यं मध्यमादेवमवदंत्तस्यैषा
परामवत्ति॥४॥ सद्यश्चिद्यः शावसापंचकृष्टीः सूर्यइवज्योतिषापस्ततान
सहस्रसाः शतसाअस्यरंहिर्नस्माव रंतेयुवतिंनशार्यी॥ सद्योपियः शा
वसाबलेनतनोत्यपः सूर्यइव ज्योतिषापंचमनुष्यजातानि सहस्रसानि
नीशतसानिन्यस्य सागत्तिर्नैस्मैनंवारयंतिप्रयुवतीमिवशरमयीमिषुंम
न्युर्मन्यतेदीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणोवामन्युं त्यस्मादिषवस्तस्यैषाभव
ति॥५॥ त्वयामन्योसरथमारुजंतोहर्षमाणासो धृषितामरुत्वः॥ तिग्मेष

ऋग् १

वज्रायुधासंशिनौ अभिप्रयैतु नरौ अग्निरूपाः ॥ त्वयामन्योसरथमारु
ह्य रुजं तो हर्षमाणासो धृषिता मरुत्व स्तिग्मेषव वज्रायुधासंशिशमा निरु
नौ ऽभिप्रयंतु नरो अग्निरूपा अग्निकर्माणः सन्नद्धाः कवचिन इति
वादधिक्रो व्याख्यातस्तस्यैषा भवति ॥ ६ ॥ आदधिक्राः शवसापंचकृष्टीः
सूर्यइवज्योतिषापस्ततान ॥ सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु मध्वा
ले ४ समिमा वचांसि ॥ आतनोद्दधिक्रा अपः सूर्यइव ज्योतिषा पंचमनु
ष्यजातानि सहस्रसाः शतसा वाजी वेजनवान र्वैरणवां संपृणक्तु नो
मधुनोदकेन वचनानीमानीति मधु धमते विपरीतस्य सविता सर्वस्य सर्वे
प्रसविता तस्यैषा भवति ॥ ७ ॥ सविता यंत्रैः पृथिवीमरम्णादस्कंभने स ॥१०७॥

भ० १

विताघामदंहत॥ अघमिवाधुन्नह्नु निमंतरिन्नैबुद्दसवितासमुद्रं॥ सवि
२ थि तायेत्रैः एत्त्रीमरमयदनाजंबन्नेतरिन्नेसविताघामदंहदघमिवाधु
न्नुन्नेनिमंतरिन्नेमेघंबद्दमतत्तैबद्दमद्दणीइति वात्वरमाणाइति वास
वितासमुदितारमितिकमन्यमादित्यादेवमवन्तेदादित्योपिसवितोच्य
पेस्तु४ तेतपाचहैरण्यस्तूपोनार्चन्नहिरण्यस्तूपस्तृषिरिदंसूक्तंप्रोवाचतदभि
वादिन्येषाऋग्भवतीति॥ या हिरण्यस्तूपःसवितुर्यथात्वांगिरसोजुह्वेवाजे
अस्मिन्नाएवात्वार्चन्नवसेवंदमानःसोमस्येवांशुंप्रतिजागराहं॥ हि
रण्यःस्तूपोहिरण्मयःस्तूपोहिरण्मयःस्तूपोस्येतिवास्तूपःस्त्यायतेःस
घातःसवितर्यथात्वांगिरसोजुह्वेवाजेअस्मिन्नेवंत्वार्चन्नवना।

मर

तष्टा व्याख्यातस्तस्यैषा भवति।

वर्धमानः सोमस्यैवांशुं प्रति आगम्य हित्वा। देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः पु-
पुपोष प्रजाः पुरुधा जजान। इमा च विश्वा भुवनान्यस्य महद्देवानामसुरत्व-
मेकं। देवस्त्वष्टा सविता सर्वरूपः पोषति प्रजा रसानुप्रदानेन बहुधा चेमा
४ल जनयति इमानि च सर्वाणि भूतान्युदकान्यस्य महत्तस्मै देवानाम सुरत्वमेकत्वं
प्रज्ञावत्त्वं वानवत्त्वं वापि वासुरिति प्रज्ञानामास्य त्वनर्थानि स्तान्यास्यामत्र
र्थी असुरत्वमादिलुप्तं वा तो वाती ति सतस्तस्यैषा भवति॥२०॥ वात आवा
तु भेषजं शंभु मयोभु नो हृदे॥ प्र ण आयूंषि तारिषत्॥ वात आवातु भेषज्या
नि शंभु मयोभु च नो हृदयाय प्रवर्द्धय च न आयुरग्निर्व्याख्यातस्तस्यैषा सर्य
भवति॥२१॥ प्रति त्यं चारुमध्वरं गोपीथाय प्रहूयसे॥ मरुद्भिरग्न आगहि॥ ॥२०८॥

तं प्रति चारुमध्वरं सोमपानाय प्रहूयसे सोऽग्ने मरुद्भिः सहागच्छेति क
मन्यं मध्यमाद्देवेमवक्ष्यत्तस्यैषापरा भवति ॥१२॥ अभि त्वा पूर्वपीतये सृ
जामि सोम्यं मधु ॥ मरुद्भिरग्न आगहि ॥ अभिसृजामि त्वा पूर्वपीतये प्र
वेपानाय सोम्यं मधु सोममयं सोऽग्ने मरुद्भिः सहागच्छेति [illegible]
॥ दशमे तृतीयः पादः ॥ वेनो वेनतेः कान्तिकर्मणस्तस्यैषा भवति ॥१॥
अयं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ॥ इममपां सं
शिशुन्न२ गमे सूर्यस्यौ विप्रा मतिभी रिहंति ॥ अयं वेनयत्पृश्निगर्भाः प्राष्ववर्णागि श्चोदर२
र्भा आप इति वा ज्योतिर्जरायु ज्योतिरस्य जरायुस्थानीं भवति जरायु ज
रया गर्भस्य जरया यूयत इति वेममपां च संगमने सूर्यस्य च शिशुं व मि१

विश्रामति भीरिहंति रिहंति निहंति वर्द्धयेत्ति प्रजयं नीतिवा शिशुः शंसनीयो
भवति शिशीतेर्वी स्यादानं [illegible] कविरनब्रोगभेद्दत्य सुनीतिरस्य नय
ति तस्यैषा भवति ॥२॥ अग्रसुनीतिमनो अस्मासु धारय जीवातवेसुप्रति
रनु आयुः ॥ रारंधि नः सूर्यस्य संदृशि घृतेन त्वं तन्वं वर्द्धयस्व ॥ अग्रसु
नीते मनो अस्मासु धारय चिरंजीवनाय प्रवर्द्धय च न आयुः रंधय च नः सू
र्यस्य संदर्शनाय रध्यति वैश गमने पिदृश्यते ॥ मा रंधाम द्विषते सोमराजं
नित्यपि निगमो भवति ॥ घृतेन त्वमात्मानं तन्वं वर्द्धयस्व तनी व्याख्या
तस्त्स्यैषा भवति ॥३॥ स तस्य हि शुरुधः संति प्रवीरो तस्य धातिर्वृजि
नानि हंति ॥ स तस्य [illegible] लोको बधिरा ततर्दकराबुधा ॥
य५
सर्व
॥

नः शुचमानन्ना यो ॥ स त स्माहि मरुतः संतिप्र वीर्स्तस्य प्रतावर्जे जीय
निहं त्यतस्य श्लोको बाधिरस्यापि क्रमोवान्त्तति बधिरो बद्धः ओ त्रं क्रतौने
ष यं शद्यमानश्यायमीनस्य मनुष्यस्य ज्योतिषा बोदकस्य वेदुरिं घे
नत्तेवीनस्यैषा भवति ॥ ५ ॥ प्रतद्वोचेयं भव्यायेदवेह व्यो न यईष वान्मम
रेजति रक्षोहा मन्म रेजति ॥ स्वयं सो अस्मदानिदो वधैरजेत दुर्मतिं ।
अव स्रवेद घशंसो वतरमव क्षुद्रमिव स्रवेत ॥ प्रब्रवीमि तद्व्याये
द वेह वना हि इवयर्षवा॰ कामन्यो मन नानिच नो रेज॑न्ति रक्षोहा च बलेन
रेजन्ति स्वयं सो अस्मदभि[illegible] वधैरजेत दुर्मतिं ॥ अव स्रवेद घशंसः ॥ त
तश्चावतरं क्षुद्रमि वाव स्रवेदभ्यासे भयां समर्पैमन्यं नेयं था होदरी
निंदितारं ॥ वार

नीय। होदर्शनीयेतितं सरू क्षेपस्यशीर्षं परुषि परुषिशेषस्येतिवृ तीमा। नेसा
विंशन्तिर्देवतानामधेयान्यनुकान्तानि स्त्रक्‌ मांजिहविर्भांजि नेषामेतानि
हविर्भांजि वेनोस्तुनीति स्तनइंदु: प्रजापतिः प्रजानांपाता वापाजयितावा
तस्यैषा भवति॥५॥प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यो विश्वाजातानिपरि ताबभू
व॥यत्कामास्तेजुहुम स्तन्नो अस्तु वयंस्यामपतयोरयीणां॥प्रजापते
नहित्वदेतान्यन्यःसर्वाणिजातानि परितानि बभूव यत्कामास्तेजुहु
म स्तन्नो अस्तु वयंस्याम पतयोरयीणामित्याशीरहिर्व्याख्यातस्तस्यै
षा भवति॥६॥अब्जामुक्थैरहिंगृणीषेबुध्ने नदीनांरजः सुषीदन्॥अब्‌
जामुक्थैरहिंगृणीषेबुध्नेनदीनांरजः सुषीदन्तु अमन्तरिक्षंवदा॥ सर्व